

Aila-Leena Matthies

Merkintöjä murroksesta 1990-1994

**Jyväskylän
yliopiston
yhteiskuntapolitiikan
laitoksen
työpapereita**

**department of
social policy
university of Jyväskylä
working papers**

No. 86 1994

Aila-Leena Matthies

Merkintöjä murroksesta 1990-1994

Jyväskylän yliopisto

URN:ISBN:978-951-39-8558-5

ISBN 978-951-39-8558-5 (PDF)

ISBN 951-34-0375-0

Yhteiskuntapolitiikan laitos

ISSN 0784-2198

ISSN 0784-2198

MERKINTÖJÄ MURROKSESTA 1990-1994¹

Otan tutkimusvälineeksi oman paikkani

Väitöskirjakokonaisuuteni käsittelee epävirallisen sektorin ja hyvinvointivaltion suhdetta. On olemassa merkkejä siitä, että kansalaistoiminnan ja julkisten palvelujen välinen suhde on lyhyessä ajassa muuttumassa merkittävästi toisenlaiseksi. Muutos voidaan nähdä osana laajempaa yhteiskunnallista siirtymää. Mutta miten tämä voidaan jo nyt tutkimuksellisesti osoittaa? Millä lähestymistavoilla voi tavoittaa parhaillaan uudelleenrakenteistuvaa prosessinomaista tutkimuskohdetta, jonka lopputulemasta ei voi sanoa vielä mitään täsmällistä ja jonka dynamiikasta voi tehdä erilaisia tulkintoja?

Koska elän itse monissa eri rooleissa keskellä tutkimaani suhdetta, päätin tehdä tässä osaraportissa omakohtaisuudestani tutkimusvälineen. Susan Krieger (1991, 2) haaveilee kirjassaan "Social Science and The Self" sosiaalitieteistä, joka ei kiellä henkilökohtaisuutta, vaan pyrkii hyödyntämään sen potentiaalia tutkimuksessa. Jos en voi olla tutkimuskohteestani ulkona, miksi en samantien päästäisi täysillä näkyville omien kokemusteni mahdollisuuksia? Niinpä havainnoin tutkimusaiheen eri ulottuvuuksia hyvinvointivaltion kansalaisena, sosiaalityön opettajana, matkasaarnaajana, virallisten ja epävirallisten yhteisöjen jäsenenä, kansalaisaktivistinakin. Tasapuolinen en varmaankaan ole, sillä positioni rajaavat näkökulmaa väkisin virallisen suuntaan. En myöskään väitä, että näkisin ja tulkitsisin "oikein". Päinvastoin päätelmäni voivat suhteellistaa muidenkin tulkitsijoiden oikeassa olemista.

Olematta omakohtaisuutta korostavien tutkimussuuntausten erityinen tuntija, koen saaneeni metodiseen valintaani rohkaisua yleisestä subjektiivisuu-

¹ Tämä on osa epävirallisen sektorin ja hyvinvointivaltion suhteen eri ulottuvuuksia tarkastelevasta väitöskirjastani. Viisi muuta osaa valottavat aihetta perinteisimmillä lähestymistavoilla.

den läpimurrosta yhteiskuntatieteissä. Se lienee pitkälle naistutkimuksen ansiota "henkilökohtainen on teoreettista" (Rosi Braidotti) mottoineen. Alkuperäisen inspiraation kertomukseeni sain Marketta Rajavaaralta (1991, 1993). Hän jäsentää oivallisella tavalla tutkijan roolia yliopiston ja sosiaalityön kentän välissä, mihin minun oli helppo samaistua. Mirja Satka on kertonut minulle Dorothy Smithin "stand point"-lähtökohdasta - on tuotava julki, kuka puhuu ja kenen näkökulmasta. Leena Eräsaari (1990, 1994) on puolestaan jo poistanut portteja epätaivomaisen tutkimusotteen tieltä, mutta myös vakuuttanut siitä, että subjektiiviset kokemukselliset jäsenyykset yleisistä ilmiöistä voivat olla arvokkaita. Aineiston lopullista dokumentointia helpotti huomattavasti ohjaajieni Risto Eräsaaren ja Raija Julkusen lupa saada kirjoittaa kumulatiiviseen väitöskirjaan yksi villi ja vapaa osa, ellei jopa subjektiivinen². Olin kyllä jo pitkään arvellut, että minulle on kertynyt mielenkiintoista kerrottavaa, mutta en tiennyt kuinka pukisin sen tieteelliselle kielelle, muuttaisin merkittäviksi tuloksiksi. Ehdotus tutkimuspäiväkirjamaisuudesta, ei vain aineiston keruun metodina, vaan myös sen esittämistavan ideana oli minulle mitä sopivin ratkaisu.

Aineistoni pohjautuu vuosina 1990-1994 täyttämiini muistiinpanokirjoihin. Muistikirjani³ on kulkenut käytännössä aina mukana ja siihen on kertynyt toki muutakin huonomuistisen turvaa kuin tutkimushavaintoja. Monia kirjaamiani väitteitä olen jo testannut jollakin yleisöllä. Tiedotusvälineet, lukuisat seminaarit ja keskustelut ovat tuottaneet materiaalia siivilöitäviksi tutkimuskysymykseni lävitse. Joitakin purkauksia olen päästänyt suoraan mikrolle. Siistimmät ja laboratoriomaisemmat kokemukset ovat edenneet kannelliksiksi raporteiksi (Matthies 1991a, 1993a). Henkilöiden nimiä ei ole tekstissä muutettu tunnistamisen estämiseksi. Keväällä 1994 tein matkan koko aineiston lävitse, luokittelin havaintojani ja rakensin niistä kertomuksen otteella "mitä Matthies näki ja miltä se hänestä näytti". Nyt tutkimuskysymykseni olivat jo temaattisesti jäsenyteenmpä kuin havaintoja kerätessäni. Niinpä olen poiminut vajaasta neljästä vuodes-tani sen, mikä parhaiten kuvaa

- hyvinvointivaltiollisen järjestelmän ristiriitaista pyrkimystä muuttaa itseään

² Ihmettelen kyllä, onko subjektiivisuus tae villeydelle ja vapaudelle. Niin useat vapaat ja itseään villinäkin pitävät akateemiset tutkijat hävittävät teksteistään itsensä - jopa silloin kun pitäisi juuri itsestä kirjoittaa vrt. JANUS 2/1994.

³ Vaihdoin julkisen sektorin (valtion hankintakeskuksen) aina kesken loppuvan tarjonnan seitsemän vihon (à n. 2kk) jälkeen kansalaisjärjestön (kehityskaupan) paksuihin päiväkirjoihin (à n. 6kk), mutta niitäkin kertyi melkein kuusi.

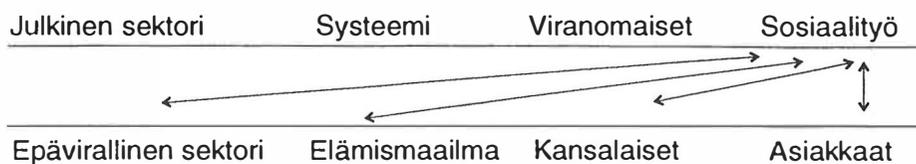
- epävirallisen sektorin suomalaista sisältöä
- näiden kenttien vuorovaikutuksen onnistumista ja epäonnistumista
- kuinka muutoksen dynamiikalla onkin aivan oma lakinsa
- kuinka kokemukseni muuttavat matkan varrella omia käsityksiäni.

Minulla oli tutkimussuunnitelmakein

Jossakin vaiheessa koko väitöskirjani piti tulla tästä (Matthies 1991b): analyysi siitä, kuinka sosiaalityö kykenee avautumaan yhteistyöhön ei-institutionaalisten ja ei-ammattillisten tahojen kanssa. Teesini oli - ja on edelleen -, että riskiyhteiskunnassa on löydettävä muitakin kuin instituutioiden ja professioiden omia vastauksia. Siirtyessäni vaihtoehdoisen sosiaalityön tutkimuksesta professionaalisen sosiaalityön opetukseen minulla kyti päässäni tietty malli, jonka mahdollisuuksia halusin tunnustaa ja jonka tilausta tulkitsin kaikkialta:

19.9. 90 Opiskelijan raportti käytännönopetuksesta mielenterveystyöstä. Omaisia ei huomioitu hoidossa suurestikaan ja yksinäisyys on potilaiden suurin ongelma. Eikö muka olisi tarvetta epävirallisille verkostoille? Ilman, että nähdään verkostot taasen vain virallisen välineenä, kuntoutuksen metodina palauttamisessa normien mukaiseen elämään.

Hahmotin tutkittavaa saumaa luentokalvoille jotenkin näin:

Sektoreiden välistä vastakkainasettumista halusin puhkoa keskinäiseksi avautumiseksi, jossa sosiaalityö ja kansalaistoiminta kohtaisivat. Etsimässäni mallissa yhdistyisivät jännittävimmit saksalaiset vaihtohtoliikkeiden ja sosiaalityöntekijöiden kokemukset, tanskalaiset kokeilut selvhaelpin ja ammattilaisten yhteistyöstä (Habermann & al 1987). Siinä olisi myös jotakin rohkaisevaa suomalaisilta projektipioneereilta, joita olin tavannut edellisessä tutkimuksessa. Olin nähnyt (Matthies 1990), että erilaiset vaihtohtoiset ryhmät ja kansalaisten omaehtoiset

hankkeet menestyvät Suomessa parhaiten, jos niillä on virallisen järjestelmän sisällä omat luottohenkilönsä ikäänkuin "resurssikoordinaattoreita". Nämä osaavat antaa sopivasti tukea integroimatta tai dominoimatta. Ajattelin, että tämä rooli sopisi sosiaalityöntekijälle pohjoismaisessa järjestelmässä oikein hyvin. Vastaavansuuntaisia terveisiä sain myös sosiaalityön lempiklassikoltani Jane Addamsilta noin sadan vuoden takaa. Myöhemmin jalostin tätä mallia teoreettisemmin "refleksiiviseksi professionalismiksi", jossa erityisesti suhde epäviralliseen sektoriin ja kansalaisyhteiskuntaan on muuttunut. Tällainen professionalismismi hyväksyy tasavertaiseksi rinnalleen maallikko- ja kokemustietämyksen. Sen auktoriteetti ei perustu ainoastaan asemaan virallisessa järjestelmässä, vaan kansalaisyhteiskunnan antamaan oikeutukseen (Matthies 1993b, 125-126).

Pääsin esittelemään alkuperäistä tutkimusideaani Bielefeldin yliopiston sosiaalipedagogiikan ja sosiaalityön laitoksen Doktoranten-kollegiolle kesäkuussa 1990. Professorit Hans-Uwe Otto ja Thomas Olk pitivät Suomen tilanteesta mielenkiintoisena tutkia, kuinka erilaiset konfliktit ohjautuvat vastavuoroisiksi, responsiivisiksi vaikutussuhteiksi akselilla Staat-Gegenentwürfe. Heidän mielestään kun Saksassa päinvastoin vaihtoehtoiset ideat (Gegenentwürfe) eivät niinkään ohjaudu julkiseen järjestelmään, vaan siellä konflikteja säädellään toisin mekanismein. Vaihtoehtoideat pidetään ulkopuolella (ausgrenzen), eristetään vaikkapa omalle rahakirstulleen (esim. Ulf Fink Berliinissä). Niiden sallitaan (jo) olla omana alueenaan, mutta niistä ei haluta ottaa mitään perinteisiin systeemiin. Suoraa vertailevaa Suomi-Saksa tutkimusta ei suositeltu. Heillä ei kuulemma edes ole julkista sosiaalityö-keskustelua⁴.

No, kyseinen tutkijaraati paketoikin epämääräisen tutkimusideani saksalaisen säntilliseksi asetelmaksi, josta kaikki ongelmat ja epäilyt oli siistitty ulos. Otto piirsi minulle monimutkaisen diagramman, jossa Suomen yhteiskunnallisen konfliktipotentiaalin käyrä laskee samalla kun vastavuoroisen vaikuttamisen käyrä nousee ja kun Gegenentwürfet sulautuvat osaksi professionalismia. Sain myös kymmenkohtaisen variaabeliluettelon, joilla tulisin näppärästi analysoidaan sosiaalityön avautumista ei-institutionaaliseen yhteistyöhön:

⁴ Itsekin olen havainnut, että sekä sosiaalityöntekijät että tutkijat ovat Saksassa erikoistuneet kapeille erityisosaamisalueille (esim. inestini uhrin, etniset sekaperheet, ehdonalaisten tuomittujen integraatiokokeilut, sosiadraama-terapia, tyttösosiaalityö). Yleistä, koko sosiaalityö-instituutiota teoretisoivaa kenttää on vaikea tunnistaa. Siksi nolostun aina, kun minulta kysytään, minkä alan sosiaalityötä juuri meidän laitoksessa opetetaan, mistä sosiaalityöstä itse tiedän...

1. Käsiteltävän ongelman intensiivisyys (Problemintensität)
2. Sosiaalityöntekijän itseymmärryksen sidos tiettyyn paradigmaan (byrokraattinen/terapeuttinen, professionaalinen/Selbsthilfe)
3. Rakenteiden ja koulutuksen tarjoamat reflektion mahdollisuudet
4. Kompetenssi
5. Valitut ratkaisut ja interventiomallit toimintarationaliteetteineen (Handlungsrationaltät)
7. Yhteensopivuus asiakkaiden näkemysten kanssa
8. Yhteensopivuus koulutuksen näkemysten kanssa
9. Yhteensopivuustyöpaikkakulttuurinkanssa
10. Työntekijän elämänodotukset (Lebensentwürfe) ja aineellinen toimeentulo

Olk olisi lisäksi halunnut vielä tarkemmin täsmennettävän, mitä professiossa laadullisesti muuttuu, kun epävirallinen sektori otetaan työskentelyyn mukaan. Silloin viimeistään aloin epäillä näin järjestelmällistä asetelmaa: voiko yhteiskuntatieteilijä mitata professionaalisen itseymmärryksen laadullista muutosta? Laskenko konkreettisten innovaatioiden määriä? Alku- ja loppumittaukset ennen ja jälkeen uudistusopin annostelun? Esimerkiksi erilaisten koulutustaustojen tai nykyisen koulutuksen vaikutuksen mittaaminen tuntui minusta spekulatiiviselta. Entä muutokset ympäröivässä sosiaalipolitiikassa?

Jälkeenpäin arvioiden voin siunata epäsystemaattisuuttani, että otin etäisyyttä tähän lineaarisesti etenevään, raskasrakenteiseen muuttuja-asetelmaan. Olisin joutunut käyttämään aikamoista väkivaltaa puristaakseni tutkittavat ilmiöt siihen. Suomalaisen sosiaalityön toimintaympäristössä 1990-luvun alkupuolella tapahtuneet muutokset olisivat väliintulevina, kontrolloimattomina muuttujina kyntäneet siististi asetetut variaabelit nurin. Otton käyrästä olisi voinut tulla salamoita tai korkkiruuvikiharoita. Tai onko se käyrää enää lainkaan, jos konfliktipotentiaali ja vastavuoroisuusyritykset nousevatkin samanaikaisesti? Silti Bielefeldin mittarit jäivät päähäni rajaamaan kehää, johon tarkkaavaisuuteni aluksi keskittyi. En siis tehnyt varsinaista toimintatutkimusta, vaan minulla oli paremminkin ohjelmajulistus, normatiivinen malli, jonka toteutumisedellytyksiä halusin tunnistaa ja arvioida.

Onko aika tutkimussuunnitelmani puolella ?

Tuskinpa voi kiistää, etteikö vuosikymmenen vaihde olisi ollut periaatteessa otollinen kansalaisyhteiskunnan roolin vahvistumiselle jopa pohjoismaisen hyvinvointivaltion ideologisessa keskustelussa. Eurooppalaisissa hyvinvointival-

tiossa oli ollut jo jonkin aikaa kansalaisten liikettä, joten suomalaisillekin annettiin siihen nyt erikseen lupa ja viranomaisille ohjeita sen edistämiseen. Tuskin löytyi raporttia, visiopaperia tai seminaaria, joka ei päätynyt suosittelemaan kansalaisten aktivoitumista tai vastaavaa.

Keväällä 1992. Selaan näitä raportteja. Entä jos kansalaiset olisivatkin päättäneet ottaa nämä kehotukset tosissaan! Asiakkaat perustaneet edunvalvontaa joka virastoon, palvelujenkäyttäjät valloittaneet laitokset itsehallintoonsa, omaiset valinneet uudet henkilökunnat, asukasyhdistykset määränneet yhdyskuntasuunnittelua ja nuorisot "osallistunut heitä koskevaan päätöksentekoon". Kuka sitä olisi kestänyt, työrauhakin olisi mennyt.

Lähes kaikissa 1980-luvun loppupuolella ilmestyneissä sosiaali- ja terveysministeriön sosiaalipalveluja ja sosiaalityötä koskevissa muistioissa - olin itsekkin innostuneena yhtä kirjoittamassa - on tunnistettavissa tämä vaatimus. Toteutetuilla reformeilla tähdättiin samaan⁵.

28. 2.90 Muistiinpanoja tanskalaisen Peter Abrahamsonin luennon jälkeen. Kaikissa näissä teorialhmisten puheissa ja ulkomaisten luennoitsijoiden visiopapereissa näkyy "kolmas" vaihtoehto, yhteisösektori, kansalaisaktiivisuus, mutta mikä se on? Sille kyllä löytyy kaavioissa paikka. Jos ei mainitse sitä, on kangistunut. Alkaa kyllästyttää, kun kukaan ei konkretisoi sitä suomalaisiin olosuhteisiin. Hurmioituminen siihen on kansainvälistä, mutta miten erilaisilla se todella ilmenee eri maissa?

Pääsin syyskuussa 1990 erään delegaation mukana Puolaan seminaariin, jossa hahmoteltiin maahan mullistusten jälkeistä sosiaalihuoltojärjestelmää.

11.9. 90 sosiaaliministeri Joanna Starega-Piaseck esitteli uudistuksen idean: iloitsevat, että sosiaalihuolto on viimeinkin itsenäistynyt terveydenhuollosta (!) ja luovat nyt uusia organisaatioita. Valta on voimakkain paikallistasolla. Perhe hoitovastuuseen tekemällä vammaisten ja vanhusten lai-

⁵ Esim. rakenteellista sosiaalityötä (1985, 52-53), asiakkaiden asemaa ja osallistumista (1986, 87), palvelujen alueellistamista (1978, 36-41) sekä palvelurakennetta ja asiantuntemusta (1989, 5-7) pohtineet STM:n työryhmät. Myös joidenkin muiden ministeriöiden ja keskusvirastojen tuotoksista on tunnistettavissa sama trendi.

toshoidon maksulliseksi. Vapaaehtoisjärjestelmät huomioitu jo lainsäädännössä ja järjestöille budjetoidaan tuki. Sosiaalityöntekijät ovat yhteiskuntapolitiittisia koordinoijia, kehittäjiä ja asiantuntijoita paikallistasolla. Vapaaehtoisjärjestöille kaavailtuja tehtäviä: päiväkeskukset eri ryhmille, avustusten jako perheille hoitona, kuntoutusrahana tai palveluna, kouluruokailu, ennaltaehkäisevä apu.

27.11.90 Jorma Sipilä totesi luennossaan, kuinka vaikea on selittää ulkomailla Suomen sosiaali-ihmeitä. Muistin taannoisen kreikkalaisen sosiaalityöntekijän, joka oli kiertänyt viikon näihin ihmeisiin tutustumassa ja rohkeni kysyä minulta tutkimusaiheeni kuultuaan - ensin kohteliaasti kehuttuaan näkemäänsä: "but there's one question, I'm wondering whole the time - what do the people do themselves?"

Aika muuttuikin sitten hyvin nopeasti. Juuri kun hyvä kriittinen keskustelu hyvinvointivaltiosta oli alkamassa, olikin siirryttävä puolustajien leiriin estämään liian innokasta ja summittaista huitomista.

11.11.1991 Kutsuttiin sosiaali- ja terveysministerin erityisasiantuntijan puheille. Myös siellä toiveena, että ei pelkkää purkua tai kokonaan euromalliin siirtymistä, vaan uudelleenmuotoutuminen + lisäys kansalaisyhteiskunnan suuntaan. No, meillä tutkijoillakin on vain malleja päässä.

Ehkä visiopuheita voi silti pitää jonkinlaisina merkkeinä suuren hyvinvointilaivan hitaasta kääntymisestä. Se näkyi myös siinä, että tieteeltä odotettiin jotakin antia muutoksen konkretisointiin. Puhelut käännettiin Jyväskylässä yleensä minulle. Varsinkin alkusyksyt ovat vilkasta aikaa.

21.9.92 Puhelu varsinaissuomalaisesta lastensuojelujärjestöstä. Ovat aloittamassa alueellista viranomaisten yhteistyöprojektia, jossa vapaaehtoistoiminta vahvana mukana. Kysyi yleisiä neuvoja, kirjallisuutta, ohjausmahdollisuuksia. Ideoimme melkein tunnin.

30.09.92 Valtakunnallisesta vammaisjärjestöstä nuori kouluttaja käymässä luonani ja on vailla ohjausta toimintatutkimustyyppiseen paikallistason

aktivointiprojektiin. Keskusliittotasollakin on kuulemma kiinnostusta nyt tällaisiin ja lupaavat siihen jopa opintovapaata... Tällaisia yhteydenottoja on tullut yhä enemmän - monta viikossa. Niistä päätellen olen hoitamassa jotakin kansalaistoiminnan konsulttifirmaa. Eikö maassa ole yhtään proffaa, joka näistä tajuaisi - minä en osaa ohjata lisensiaatintöitä!

3.12.92 Näkymätön käsi- seminaari laitoksellamme. Sakari Hänninen on kiinnostunut vähäväkisten järjestöistä: vaikeassa sosiaalisessa asemassa olevat ovat näkymättömissä, kuka tahansa voi julistaa edustavansa heitä. Hän kuvasi osuvasti vapaaehtoisjärjestöjämme: "nyrkissä olevat kädet eivät saa yhtä hyvin kuin anovat sääliittävät kädet". Myöhemmin Hänninenkin kyseli, joko olin raportoinut uusia tutkimustuloksia vapaaehtois- kentästä. Valitan, mutta en ole konsulttifirmaltani ehtinyt.

Yhtäältä siis retoriikka kansalaistoiminnasta ja kova konkreettisten mallien etsintä sen käynnistämiseksi tulvivat havainnointiympäristössäni. Toisaalta teemaa alettiin julkisuudessa käsitellä yhä selkeämmin seurannaisena varsinaiselle valtateemalle eli julkisen talouden leikkauksille. Puheet vapaaehtoistoiminnasta ja julkisen sektorin väen vähentäminen pantiin yksioikoiseen syy-seuraus- suhteeseen, vaikka kansalaisyhteiskunta-suuntainen reformointi oli todistettavasti muotia jo hyvinvointivaltion kasvun aikana⁶.

Raija Julkunen ja hoivamessut olivat juuri opettaneet maan sosiaalivälle hyvinvointivaltion sukupuolijärjestelmän logiikan. Ja se oli oivallettu hyvin perusteellisesti, ellei jopa yksiviivaisesti. Miesopiskelijatkin toivat tämän tiedoksensa esiin ensimmäisellä luennolla, ja välttyivät näin joutumasta jossain vaiheessa altavastaaajiksi. Vapaaehtoisectorista puhuessani sainkin vakiokomenteissa kuulla epäilyjä, että olen puuhaamassa naisia pois työmarkkinoilta - enkä sitäpaitsi ollut rekrytoitunut naistutkijoiden verkostoihinkaan. Kun alan ammattilaiset pelkäsivät menettävänsä kompetenssialueitaan, niin vapaaehtoisjärjestöjen ihmiset pelkäsivät vastaavasti, että heille lisätään sitovia ja vastuullisia tehtäviä.

⁶ Olen kirjottanut väitöskirjaani erillisen analyysin tästä 1980-luvun ilmiöstä, jossa suomalaisen hyvinvointivaltion ekspansioogiikkaan kuului myös vapaaehtoistyön mobilisoiminen. ("Subsidiarität auf dem Kopf. Der Stellenwert des freiwilligen Sektors im Kontext finnischer Sozialpolitik. Lehdessä Journal für Sozialforschung 2/1994)

20.11.1991 Jyväskylän ammatillinen opettajakorkeakoulu. Alustus sosiaalialan opettajiksi opiskelulle asiantuntijoille. Reaktioita alun kysymykseeni, mitä vapaaehtoistyöstä tulee heille mieleen: Ollaanko nyt purkamassa ammatillista ja julkista hyvinvointivaltiota? Onko sosiaaliala niin tottunut alamaisuuteen, että alistuu tähän? Mikä siis on sosiaalialan työn arvostus? Epämääräistä ja epäilyttävää. Vaarana hyväksikäyttö. Eikö yhteisötaso ole jo kadonnut, elpymiskö se näin? Löytyykö valmiuksia vai onko keinotekoisia? Romanttinen näkemys taustalla, mutta voisiko olla elämän eheyttämistä? Naisten lisäkuormittamista. Suurperheidylli. Epäilyttää vanhusten kohtelu vapaaehtoisten taholta - jos ei ole ammatillista, vanhuksia kohdellaan vajaajärkinä. Annettu ylhäältä, älykköjen idea. Mikä on koulutuksemme tarkoitus? Nyt kun systeemillä menee huonosti, otetaan tukea elämismailmasta. Aina talous on ohjannut sosiaalipolitiikkaa. Kapinan tukahduttamista (johon suomalaiset siis ilmeisesti olisivat juuri olleet ryhtymässä...).

Yleensäkin vapaaehtoistoiminnasta puhuttiin pelkästään periaatteellisella tasolla ja emotionaalisesti; puolesta romantisoitujen tai vastaan ennakkoluuloisesti. Käytäntöjä tai toimijoita ei konkreettisesti eritelty. Tutkimusaiheeni esilläpitäminen ei ollut lainkaan ristiriidatonta. Opetuksen kenttäyhteistyön suunnittelupalaverissa mainitsin varovasti, että vapaaehtoistyöstäkin voitaisiin jossakin yhteydessä keskustella. Johon byrokraatti: "Thä? - ai niin, tarkoitat varmaankin siis kriittisessä mielessä?"

Syksyllä 1991 olen kirjannut ensimmäiset järkyttyneet merkintäni puheta-
vasta, josta myöhemmin tuli päivittäistä säästösaarnaa (kuntatalouden asiantun-
tija Jyväskylästä): kestävä kokonaistaloudellisuus, työntekijöiden vähennys,
luonnollisen poistuman kautta, tavoitetason määrittäminen, tärkeysjärjestys, rön-
syt pois, pois "suurkuluttajien ylipalvelemisesta".

Teemani sopi siis kiusallisesti myös säästölogiikkaan, sovitettiinhan ta-
louden historiallis-rakenteellisen murroksen ensimmäiseksi avaimeksi sosiaa-
lialan naisia (Julkunen 1992) - sen verran minäkin olin oppinut analysoimaan:

Joululomalla 1990. Kotiin on vihdoinkin hankittu televisio. Aina kun
uutisissa puhutaan julkisen sektorin leikkauksista, kuvaruutuun ryöpsäh-
tää päiväkodin, vanhustenhuollon tai terveyskeskuksen arkisia askareita.
Miksi kuvatoimittajat eivät edes vilauta hallinto- tai urheilupalatseja,

tyhjää moottoritietä, pyssyleikkettä pusikossa, virka-autoja, kunnallistekniikkaa tai teollisuushalleja?

09. 02. 92 Jyväskylän Talvi, hyvinvointipaneeli. Saan aivan syyttäni haukut ("täällähän on vain feministejä, vaikka on työväenliikkeen tapahtuma") työväenliikkeen veteraanimiehiltä, jotka ovat jääneet edellisenä päivänä Julkusen alakynteen jossakin hyvinvointivaltion rakentajien analyysissa... Mutta että vielä ay-nainenkin paheksuu, koska puhun epävirallisten verkostojen potentiaalista ja kansalaispalkasta ("täällähän on vain vihreitä").

Kritiikin esittämisessä täytyi olla äärimmäisen differentoiva, eikä "yhtäältä - toisaalta" -puhetta enää juurikaan kuunneltu. Ehkä sitä pidettiin erityisen naismaisena. Tiedän ainakin yhden kriittisen kirjoitukseni, jota kunnallinen työmarkkinalaitos on eksplisiittisesti (väärin)käyttänyt perusteluna vaatimukselleen, että sosiaalityöhön ei tarvittaisikaan koulutusta. Aikalaisanalyysi kertoo siis, että ensimmäinen variaabelini, ongelmaintensiteetti, ainakin voimistui. Tarve kehittää kansalaisyhteiskuntaa ja vapaaehtoistoimintaa aktivoivaa sosiaalityötä oli kouriintuntuva ja sai tukea yllättävän monista eri suunnista. Mutta ajassa mylvivät muutokset eivät valitettavasti olleet vain sosiaalityölle tarjoiltavia lupaavia reformitärppejä, joihin senkun tartutaan. Ne tuottivat myös hyvin lyhyessä ajassa arvaamattoman kestokaaoksen arjen työhön. Vai onko niin, että vasta ongelmien äärikärjitys saa vanhat toimintamallit räjähtämään käsiin - onko upein dynamiikka haettava Puolan kaltaisten nollapisteiden kautta?

Ainakin sosiaalityön pyrkimykset voim kirjata helposti

Kertomukseni kulkee jonkin matkaa sosiaalityön erilaisten kehittämisprojektien virtauksessa. Vaikka näkökulmani erityisyytenä on omakohtainen aikalaiskuvaus, luulen että moni mukana liikkunut voisi jakaa kokemukseni. Siksi en toista tässä yleistä sosiaalityön keskustelua muutoin kuin omina huomioinani siitä.

Kansainvälisen kirjallisuuden pohjalta sosiaalityön tiedepohja on vahvan normatiivista. Suuri osa siitä, mitä sosiaalityöstä on tieteellisellä arvovallalla esitetty, on ollut sen esittämistä, millaista sosiaalityön tulisi esittäjän mielestä olla. Uudistustuulien syntymistempo on nopeutunut sosiaalityön akateemisen opetuksen ja tutkimuksen vilkastuessa. Tällaisella odotuksella kai minutkin on

yliopistotöihin päästetty. Hans-Joachim Puch (1988, 218) kuvaa sosiaalityön teoreettista keskustelua "moniavioiseksi", joka sekoittaa tuon tuosta uusia muotitermejä oppiinsa. Siten on vaikea edes rajata tiettyä sosiaalityön teoreettista keskustelua. Useimmiten uusi oppi, taikasana tai viisastenkivi on kumonnut entisen. Harvemmin on riittänyt kärsivällisyyttä sen seuraamiseen, mihin käsitteiden toimivuus törmää. Kun uudistustuuli on pyyhkäissyt huipun ylitse, huippu jo tähyilee seuraavaa tuulta.

Huipun keskusteluista kuulen epävirallisen kesto selityksen reformien epäonnistumiselle - sosiaalityöntekijöiden kyvyttömyyden toteuttaa heille kirjoitettuja hienoja uudistuksia. Tästä ovat yllättävän yksimielisiä paikallis- ja keskushallinnon sekä tutkimuksen edistyskenttäajat ja vieläpä heidän ulkomaiset kollegiansakin. Omia ristiriitaisia tuntemuksiani näillä foorumeilla lievitte se, että paikalla ei onneksi ollut sosiaalityöntekijöitä - minähän saatoin tällä kertaa samaistua vaikkapa kriittiseksi tutkijaksi.

Suomalaisissa uudistusvirtauksissa yhtenä selvänä juonena puikkelehtii vaatimus sosiaalityön institutionaalisesta joustavuudesta - toimimisesta "kentällä". Jo 70-luvulta alkaen se on tuonut tietoisuutemme mm. yhdyskuntatyön, rakenteellisen sosiaalityön, alueellisen sosiaalityön, verkostotyön, yhteisöllisen sosiaalityön, asiakkaiden mobilisaation, vaihtoehtoisen sosiaalityön (myönnän), tutkivan sosiaalityön ja kansalaiskeskeisen sosiaalityön.

Lokakuu -91. Päivi Turunen Tukholmasta luennoi yhdyskuntatyöstä: Ruotsissa tuotettu kymmenkunta käsitettä vanhan kunnan yhdyskuntatyön modifioiksi (Strukturinriktat arbete, områdearbete, områdebaserat servicearbete, närmiljöarbete, miljöarbete, alternativt socialt arbete, tredje decentralisering)

Minna Tuikan (1991) raportoimassa viiden keskisuomalaisen kunnan sosiaalityön sisällönkehittämissuunnitelmissa alkukyselyssä sosiaalityöntekijät kirjoittivat esheitä siitä, millaista sosiaalityötä haluaisivat tehdä. Suurin osa halusi kehittää työtään tavalla, jota Minna Tuikka kuvaa paneutuvaksi asiakastyöksi: aikaa keskittyä ja hoitaa kunnolla, asiakkaan ainutkertaisuus lähtökohdaksi ja asiakas itse mukaan prosessiin, kotikäyntejä ja kentällä oloa. Toiset korostivat perheiden kanssa työskentelyä, jossa myös mainittiin institutionaalisesti joustavammat työotteet kuten verkostotyö, tapaamiset muualla kuin toimistossa ja asiakkaan autonomian säilyttäminen. Kolmas ihannesosiaalityö oli alueellista vaikuttamis-

työtä, jossa näkyisi ns. ekososiaalinen työote, asiakkaiden elinympäristön parempi tuntemus sekä vaikuttaminen rakenteellisiin tekijöihin. (Tuikka 1991, 41-46).

Keväällä 1991 opiskelijoiden ja sosiaalityöntekijöiden projektiopinnoissa⁷ tekemässäni kyselyssä (bielefeldiläisittäin "professionaalisen itseymmärryksen paradigman alkumittaus") näkyi, että useiden sosiaalityöntekijöiden sosiaalityö-ideaalissa on mukana yhteistyö epävirallisen sektorin kanssa tai muutoin institutionaalisesti joustavat käytännöt. Kaikki sosiaalityön uudistamiseen piiskaavat iskusanat oli opittu. Asiakslähtöisyys korostui kaikkein useimmin sekä oman instituution ja työkäytäntöjen avautuminen. Itsekriittisyyden epävirallista ennätystä tuolloin hallitseva ammattikunta kuvasi ideaaliaan mm. seuraavasti:

"ei asiakasta normittava ja alistava, vaan "systeeminvastaisuuteen" tukeva, ei nippeliasioiden hoitoa, ei ylhäältä ohjautuva, ei-byrokraattinen, ei toimistossa, vaan siellä missä asiakkaat ovat vahvoilla, ei rahanjakoa, ei toimistotyötä, ei yksin omassa huoneessa, mahdollisimman vapaata byrokratiasta, ei pelkästään yksilöllisesti korjaavaa, vähemmän raha-asioiden hoitoa tekemällä muut etuudet kattaviksi, nykyiset keinot liian suppeita ja oma ajattelukin kapea-alaista"

"Ei, ei, ei"-mallinen ideaali kuvasi totaalista tyytymättömyyttä nykyisiin työkäytäntöihin. Sosiaalityön institutionaalisesti joustavan ja epävirallisia kumppaneita etsivän paradigman haastajaksi vyöryi jo 1980-luvun loppupuolelta alkaen ekonomistinen vaatimussanasto. Minä en vieläkaan ymmärrä, kuinka tästä hurmioduttiin niin perusteellisesti, vaikka monessa muussa maassa jo oli havaittu, ettei julkisella sektorilla voida kuin korkeintaan leikkiä markkinaslangilla.

Tulosjohtamisparadigman mukaan sosiaalityöntekijän on kehitettävä itseään yhä hiotummaksi, tehokkammaksi, erikoistuneemmaksi ja strategiat omaksuneeksi markkinamaisen sujuvaksi ja tyylikkääksi palveluekspertiksi. Toisaalta kentälle meno-paradigman mukaan olisi oltava yhä kansanläheisempi "meidän sossu", joka suhtautuu joustavaksi työaikoihin ja etsiytyy ulos toimistoympäristöstä.

⁷ Kokeiluseminaari "omaehtoinen kansalaistoiminta ja sosiaalityö" kevätlukukaudella 1991 (Matthies 1991a)

23.11.1992 Opiskelijat käynnistäneet kenttäprojekteissaan työttömien nuorten miesten kokkikerhoa. Professionaalisesti suuntautuneen työntekijän palaute toiselta alueelta: akateemisten sosiaalityöntekijöiden ei pitäisi tehdä sellaista, mihin alemmin koulutetutkin kelpaavat. Ehkä samasta syystä oli aluksi vaikea hyväksyä korkeastiprofessionaaliseen lastensuojelutyöhön yhteistyökumppaniksi nuorisoverstaan työntekijöitä. He ovat niin maallikoita ja kuitenkin hemputin selvästi osaavia ja paneutuvia.

Myöskään sektorikohtainen tulosvastuullisuus ei edistä eri instituutioiden keskinäistä toisen osaamisen hyväksymistä. Onkin muistettava, että havainnoinnissani ei ole kysymys kliinisestä asetelmasta, jossa kaikki osallistujat olisivat syvällisesti sitoutuneet tutkimusongelman kysymykseen. Kaikilla viranomaisilla ei ole aikomustakaan matkata refleksiiviseen ammatillisuutteen, vaan jopa linnoittautua yhä lujemmin institutionaaliseen professionalismiin. Se oli myös pinnallisen tulosjohtamisparadigman kannalta varmempi suuntaus kuin etsittyä asiakkaiden pariin.

Juhani Lehto (1991, 13) toteaa professiotutkimuksessa unohdetun, että profession ideaali tuotetaan yleensä jonkinlaisessa eliitissä, laboratoriossa, yliopistossa, työryhmissä jne. Profession laatijat eivät ole samoja kuin kenttätyöntekijät, joiden on itse luotava käytännössä toimintamalli, jotka vastaisivat ideaalia. Lehdon mukaan ammattityöntekijän keskeisin ongelma onkin saada työnsä näyttämään ja tuntumaan siltä, miksi ammatti on oppikirjoissa määritelty. Varsinkin yliopiston ja käytännön sosiaalityön yhteistyössä olen aistinnut tällainen vaaran keisarin vaatteiden sovittelusta. Työntekijähän haluavat pysyä mukana alan keskustelussa ja odottavat yliopistolta uusia tuulia. Niinkuin ei olisi tarpeeksi tuulia muutenkin.

Kuinka minun pitäisi suhtautua muutoksiin hallintoon ?

Ainakaan uudistushenkisten esimiesten tai järjestelmien puutetta ei voi valittaa. Päinvastoin reformistisessa pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa edistyksellisuuden hohdokkaat imago on hyvin tavoiteltavaa. Jo vaihtoehtoliikkeitä tutkiessani koin, että yksittäiset 60-lukulaiset - byrokraateista tutkijoihin ja toimittajiin - yrittivät jotenkin nähdä minunlaisissani omaa perintöprinsessaansa: enkö mitenkään saisi 80-luvun liikkeitä näyttämään heidän radikalisminsa jatkumolta?

Joulukuu -90. Puhelu Helsinkiin järjestöpuolelle. Toivoisivat, että eräässä jutussa olisi "hieman kapinalta kuulostava otsikko". Paskat. Kapinallisuuden sietokyky on kuule sittenkin vähäistä. Nämä ikuisesti puberteetit innostuvat kapinasta vain silloin, jos se ei ihan itseen kohdistu. Kuntien ihmiset pitävät valtion keskushallintoa byrokraattisena ja taantumuksellisena. Siellä ajatellaan juuri päinvastoin. Sama linja jatkuu akselilla järjestöt - julkinen sektori. Tai järjestöt keskenään. Näin voidaan tehokkaasti estää muutokset, koska niiden puutteesta syytetään toista, jonka pitäisi ensin muuttua. Alan todella kyllästyä lauseisiin "pallo on nyt siellä".

Kuinka hallinnon uudistushenki sitten laskeutuu sosiaalityön ylle? Sisällön kehittämisprojektissa (Tuikka 1991) laskettiin, että esimerkiksi Jyväskylässä sosiaalityöhön kohdistui lyhyellä aikavälillä toistakymmentä suuremman luokan hallinnollista uudistusta ja niitä evaluoivaa tutkimusta:

- siirtyminen sektorijakoisesta yhdennettyyn sosiaalityöhön -86
- sosiaali- ja terveyslautakuntien yhdistäminen -89
- väestövastuu -89
- alueellistaminen ja yhteispalvelujen yksikön perustaminen -89
- tulostavoitteellinen johtaminen -89
- asiakastyö tietojenkäsittely tietokonepäätteille -90
- sosiaali- ja terveydenhullon työn yhdistämisprosessi -91
- työn uudelleenorganisointi toimeentulotukikanslisteilla -91
- henkisen hyvinvoinnin projekti 90-91
- sosiaalityön vaikuttavuus ja tulosvastuu-projekti -90-91
- sosiaalityön sisällön kehittäminen 90-92.

Näiden lisäksi perustettiin mm. opetussosiaalikeskus vuonna 1991, johon myös odotettiin sosiaalityöntekijöiltä kiinnostusta, opiskelijoiden käytännön ohjauksen lisäämistä, opetuksellista yhteistyötä yliopiston kanssa sekä lukukausittain vaihtuvia uusia kenttäprojekteja opiskelijoiden ja sosiaalityöntekijöiden yhteistyönä. Myös muutamia alan järjestöjä seikkaili kentällä kokeiluineen.

Luettelossa ei ole kysymys mistään pinnallisista uudistusvirtauksista, vaan konkreettisista työkäytäntöjen reformeista, jotka ovat kukin merkinneet työn organisaation uudelleenopettelua ja uuden ajattelun omaksumista. Hallinnolliset uudistukset ovat olleet monesti koko palvelujärjestelmän selviytymiselle

välttämättömiä. Niiden kautta on voitu rationalisoida työtä. Sosiaalityö on kehittänyt imagoaan ja pysynyt mukana ajankohtaisissa trendeissä. Mutta ennenkaikkea kukin reformi on tuonut pakkoa istua koulutuksissa, sopia palaverieja, tuottaa ideapapereita, ja alati valppaana seurata, mitä hallinnon suunnasta on tekeillä. Aina ei edes tiedetty, miksi nyt istuttiin - mihin reformiin palaveri tällä kertaa liittyi. Onko näin tiivistahtinen uudistuminen inhimillisesti mahdollista? Enemminkin se voi kääntyä itseään vastaan projektiväsymyksenä, jossa alkaa toivoa vain perinteistä työrauhaa. Ainoaksi uutuudeksi voi jäädä uudistusretoriikka.

Junassa 22.8. 92 Halutaan yhdistää sosiaali- ja terveystyöt, eivätkä ne koskaan vielä ole joutuneet niin etäälle toisistaan kuin tällä hankkeella! Kaikilla tasoilla: asiakastyöstä oppilaitoksiin ja keskushallintoon ...Ehkä sen toteuttamisessa on mentävä niin ruohonjuuritasolle, että valtakysymyksiä ei ole olemassa.

Syyskuu 92. Valtava innostus eri hallintokunnilla ja järjestöillä tehdä jotakin Kuokkalan nuorison hyväksi. Yksi ilta ei riittänyt kunkin visioiden esittämiseen. Nuoria ei itse ollut paikalla ja kunnallisvaalien jälkeen muukin innostus on kadonnut.

20.2.1991. Opetussosiaalikeskuseminaari. Puhutaan kenttäyhteistyön ja tutkimuksen kysymyksistä. Todetaan, että yhteistyö päivähoitoon ja vanhempien kanssa on kertakaikkiaan kokeiltu loppuun. Mutta tulos? Vanhempien itsehallinto? Lapsen omat päiväjärjestykset?

Joulukuu -93. Ehkäisevän sosiaalipolitiikan kuntaprojektin avausseminaari, valtio puhuu. Jopa urheiluseurat, järjestöt, kansalaistoiminta, vapaaehtoisuustyö, avohuolto, kaupunginosahallinto, viranomaisten yhteistyö, elämäntapa-erien vaiheet valjastetaan nyt ehkäiseväksi sosiaalipolitiikaksi. Onneksi lopuksi tehdään kohdennus. Mutta jos projektin kohdennuksen kohteita on enemmän kuin yhdelle kalvolle mahtuu, onko se enää kohdennusta? Uskomaton kuvio, mutta ei ehkä niin vaarallinen, koska sen tavoitteena on mm. "lisätä, edistää ja lisätä, aktivoida ja tukea yhteistyötä, kuntalaisten omaehtoista toimintaa, tietoisuutta ... sekä tuottaa toimenpideohjelma".

Vuoden alussa 1994. Tapasin työntekijöitä. Uudistamisen piiska näyttää nyt vielä hurjempalta, kun ollaan palaamassa takaisin sektorijakoon ja koko organisaatio pannaan jälleen uusiksi. Prosessi on jo yksilötasolla raskas, sillä monen työpaikka on nyt kellumassa. Kyräilyä, kähmintää ja keskustelukieltoja tulee. Minäkään en saisi sekaantua. Asiakasmäärä on kasvanut lyhyessä ajassa kaksinkertaiseksi. Alkuvuodesta lähdettiin mukaan ehkäisevän sosiaalipolitiikan valtakunnalliseen projektiin, lastensuojelutyön seutukunnalliseen projektiin ... yliopiston sosiaalityön opetus tarjoaa uusia kenttäprojekteja.

14.2.94 Ehkä siitä on vain viisi vuotta, kun kaikki toimipaikat olivat muuttumassa Kehittämiskeskuksiksi, olipa sitten valtion, kuntien, yritysten tai järjestöjen touhusta kysymys. Pari vuotta sitten tulivat nämä hieman käytännönläheisemmät Toimintakeskukset. Niitä on järjestöillä, päiväkodeista tehdään niitä, työttömillä on niitä. Puhumattakaan opetus-sosiaalikeskuksista! Perjantaina Seinäjoella kuulin, että MS-liitolla on siellä maakunnallinen Osaamiskeskus, valtakunnallinen on Helsingissä. Maanantaina, yliopiston Voitonpäivänä ovat maakunnan tiedepolitiikan herrat ja rouvat julistaneet yliopistoamme Osaamiskeskukseksi. Mutta jos kaikki ovat vuorotellen ja yhtäaikaan erinimisiä Keskuksia, mistä saamme periferian näiden keskusten ympärille? Onneksi meillä on myös Yksiköitä.

Jotta hajautus on tehokasta, täytyy välillä keskittää. Yleisnäkökulma voidaan taata vain erikoistumalla. Korkeakoulujen reformoinneissa syklit ovat pidempiä, mutta logiikka sama. Uudistukset neutralisoivat ja toistavat toisiaan. Tutkinon uudistukset, välitutkinnot, ammatillisuudet, laajat tietopohjat ja erikoistumiset. Aivan yhtä raadollista, inhimillistä ja avutonta joka puolella.

Hallinnollis-rakenteelliset reflektiomahdollisuudet asettuvatkin kovin ristiriitaiseksi kuvioksi. Yhtäältä kaikki ovet olivat periaatteessa sepposen sellällä myös virallisen sosiaalityön ja epävirallisen yhteisöjen uudelle yhteistoiminnalle. Monien reformien kohdalla sosiaalityöntekijät ovat lopulta objektiivoituja subjekteja: hierarkian yläpää kehittää juonet, joita sosiaalityöntekijöiden tulisi omaksua ja toteuttaa. Mutta jos yhä enemmän energiaa kuluu ylhäältäpäin tuleviin raskaisiin reformeihin, niin sitä vähemmän voi kuulla asiakkailta ja omalta työskentelyalueelta tulevia viestejä. Mistä silloin voi päätellä, että uudistukset ovat asiakaslähtöisyyttä edistäviä? Uudistusten dynamiikkaan voi

siis kuulua, että ne lopulta itsessään vahvistavat hiarkioita ja valtasuhteita - ja etäännyttävät yhä myyttisemmäksi jäävästä kansalaisyhteiskunnasta.

Palautus realismiin 23.04.94 Vihreiden valtakunnallinen seminaari Jyväskylässä. Olen puhunut heille edelläkuvatusta lässähtäneestä kapinan lietsonnasta ja vastaliikkeiden integroinnista. Tuntuu ettei yleisö ollenkaan tajua. Illalla Ilokevissä jotkut täsmentävät minulle: ympäristökonflikteissa kaikki on toisin. Totta - muistelen Vuotos-seminaarihankkeet, ydinjätepaikkakuntienkokemukset, luomu-viljelijöidenhankaluudet, kaavoituslautakunnan asenteet. Ympäristökapinaan ei Suomessa todellakaan lietsota eikä niistä silitellä päähän, vaan niillä menettää herkästi kaiken. Sektoreiden edistyskäsilyydessä taitaa sittenkin olla oikeita eroja. Vai selittävätkö pelkät taloudelliset merkityserot?

Talouden takapakki muuttaa kuviotani - mutta mihin suuntaan ?

Tutkimusasetelmani vaientamattomaksi häiriköksi nousi taloudellinen lama monine vaikutuksineen. Vaikutuksia ei voi sulkea havainnoinnin ulkopuolelle, mutta ei myöskään tyhjentää yksiselitteiseksi muuttujaksi. Taloudellisten pakkojen ote sosiaalityöhön on mielestäni kaksisuuntainen. Yhtäältä se lisäsi ahdistusta ja lamaanutti innovaatiot, mutta toisaalta sen myötä on päädytty kokeilemaan uusia yhteistyökuvioita epäviralliseen suuntaan.

5.11.91 Keskustelu sosiaalijohtaja Erkki Torpan kanssa: Kuntien talouden kiristyminen näkyy nyt siten, että monet sektorit pyrkivät karsimaan oman "sosiaalisensa" ja jättämään sen sosiaalitoimelle: vapaa-aikatoimi, työllistämispolitiikka, asuntopolitiikka. Säästöt näyttävät syntyvät sujuvammin sekä valtion että kuntien sisäisillä ja keskinäisillä vastuun pallotteluilla. Mutta koko ottaa kopin vielä sosiaalitoimelta? Ehkäpä vapaaehtois...

Toukokuu 1992. Karstulassa kehittämisprojektin palaveri. Aluksi nopea tsekkaus työntekijöiden kanssa, miten lama näkyy Karstulan sosiaalityössä: asiakkaiden parisuhteet kovilla, konkurseja, vammaislaissa kovia säästöjä, työttömyys muuttaa päivähoiton järjestelyä, ei lomasijaisia, harkinnanvaraisuus pois ja vain minimiä, kuntainliitot purkautumassa.

Nyt on jo syntynyt virityksiä vapaaehtoistyöhön, yhteistoimintaa kylätöimikuntien kanssa. Myös yhteistyöhön hallintokuntien kesken löytyy puhtia.

Toukokuu 1993. Opiskelijoiden Kuokkala-projektien loppupalaveri sosiaalilasemalla. Uusien vuokratalojen asukkaista on jo 80 % asiakkaina. Kuu-kausittain tulee n. 100 uutta asiakasta. Edellisen kalenterivuoden aikana tullut 1000 uutta asiakasta. Lastensuojelun ennakoivia toimenpiteitä kohdistettu 408 lapseen, se on yksi kolmasosa koko kaupungin tapauksista. Kuokkalan vastuulla oli myös suurin osa kaupungin pakolaisista, jotka muuten edustavat kahdeksaa eri kieliryhmää. Ja vieläkin grynderit perustelevat rantojen betonikennostoja sillä, että "taataan Kuokkalan palvelujen kysyntää".

Samassa palaverissa ideoimme, miten muuten voisi auttaa työttömiä kuin juoksuttamalla heitä vastaanotoilla. Tästä käynnistyi alle kuukaudessa yhteistyössä seurakuntapiirin diakonin kanssa työttömien ruokailutoiminta Soppala, joka toimi täysin vapaaehtoistyöntekijöiden varassa ainakin vielä syksyllä 1994.

Kevät 1994. Keski-suomalaisen toimittaja soittaa osoitteita aloittaakseen sarjan vapaaehtoistoimijoista. Avausjuttuna Soppalan työttömät ahkerat vapaaehtoistyöntekijät: palvelua joka aamu pitkälle iltapäivään. Herrajumala, toivottavasti työvoimaviranomaiset eivät lue tätä - ovatko nämä lainkaan työmarkkinoiden käytettävissä!

Hyvin lyhyessä ajassa sivustakin seuraava saattoi aistia sosiaalityön työtilanteen muuttuneen siirtymiseksi katastrofista toiseen. Myös epävirallisen sektorin ja järjestöjen ihmiset - ja ehkäpä myös julkisuus - alkoivat osoittaa ymmärrystä sosiaalityön työpaineille.

Marraskuu 1993. Seurakunnan erityisnuorisotyöntekijöillä taas joku jännä projekti kehitteillä. Minä siihen: "voi että, tähän pitäisi saada sosiaalityö mukaan". Johon vetäjä kiukustui: "anna ihmeessä niiden olla rauhassa. Niillä on aivan tarpeeksi tekemistä sen 10 minuutin aikana, mitä ne ehtii yhtä ihmistä puhuttaa."

Sosiaalityön seminaarissa Helsingissä 24.9.92 Juhani Lehto esitteli valtakunnallista tietoa sosiaalitoimistojen muutoksesta vv. 90-92: asiakkaita lisää 50%, mutta työntekijöitä ei lisää. Ongelmakuva muuttunut rajusti, myös omistava luokka asiakkaiksi, sosiaalivakuutus pettää yhä pahemmin, siksi Case Management tyyppinen työpanos vähentynyt, kuten lastensuojelun ja päihdehuollon kontaktit muihin viranomaisiin. Seurauksena enemmän putoamisia. Taloudellinen valta siirtyy muihin insituutioihin ja päätöksentekoa nostettu hierarkiassa ylöspäin.

Sekä kuntien että valtion taholla laman vaikutukset suhteessa kansalaistoiminnan ja koko epävirallisen sektorin kannustamiseen ovat tragikoomisia.

31.5.1991 käymässä vammaisten asuinyhteisössä. Ostopalvelusopimukset perhehoitoyhteisöjen kanssa lopetettu, että saadaan kuntien omat työntekijät työllistettyä ja pidettyä laitosten tehokkuusluvut ylhäällä. Konsensus peruspalveluiden säilyttämisestä on tarkoittanut nyt sitä, että säästöt ovat kohdistuneet osin talkoilla toimiviin hankkeisiin. Lama tukeekin siis institutionalisoitumista?

4.3. 1993 Järjestötutkijoiden seminaarissa Hallessa Adalbert Eversin päättelyketju: Jos valtion tuki pois kolmannelta sektorilta, se kaupallistuu. Markkinat eivät ratkaise sosiaalisia ongelmia, kun ei julkinenkaan siitä selvinnyt itse. Joten julkinen ei voi tehdä muuta kuin tukea kolmannen sektorin verkostoja.

Syksyllä 1993 nämä uutiset jo tihentyvät: juuri kansalaisjärjestöjen elintärkeät tuhatlappuset on kunnissa leikattu, varsinkin ei-puolueita-lähellä-olevien. Vapaaehtoistoiminnan ohjaajat eivät ole välttämättömiä. Julkisten tilojen käytöstä käypä korvaus. Kuntoutukseen ei ole varaa. Hoitotyön karsittu henkilökunta ei ehdi organisoida vapaaehtoisauttajia.

Eversin logiikkaa ei voi suoraan soveltaa Suomeen. Mutta taloudellinen epävarmuus ja koko yhteiskunnallisen ilmapiirin muutos on joka tapauksessa muuttamassa myös julkisen palvelujärjestelmän ja epävirallisen sektorin välisiä suhteita. Tässäkin laman vaikutus on samalla tapaa monisyinen: yhtäältä nähdään tarve, mutta toisaalta oma suu on lähempänä. Vaikka ideologisella tasolla siis

kosiskellaan yhteisöjä, koviin taloudellisiin realiteetteihin siirryttäessä juuri kansalaistoiminnan edellytykset ovatkin ensimmäisten säästökohteiden joukossa myös valtion budjetissa. Talouden rationaalisuus alkaa vaikuttaa myytiltä.

Kartoitan sosiaalipolitiikan valkoista läiskää - ja kompastelen omaan kolonialismiini

Kun tutkimusintressini olivat aikaisemmin pitäytyneet tiukasti vain vaihtoehtoliikkeiltä kuulostavassa omaehtoisessa toiminnassa, aloin joidenkin luentokeikkojen ja kansainvälisten yhteyksien jälkeen väljentää vinkkeliäni. Tajusin, että olin turhaankin pitänyt välimatkaa perinteiseen vapaaehtoistoimintaan ja järjestöihin - ehkä vain siksi että niillä oli epämoderni, epäprofessionaalinen ja epäkapinallinen kaiku. Mutta historiallisesti, käsitteellisesti ja käytännöllisesti ne olivat paljon merkittävämpi osa sitä kategoriaa, johon myös vaihtoehtoinen sosiaalityö kuului. Ehkä tämä oli jonkinlainen enne:

Marraskuu 1990. Hanki ja Jää on julkaissut vaihtoehtoista sosiaalityötä käsittelevän tutkielmani. Mikään ei nujerra iloani. Paikallisetkin toimittajat soittavat (aikaisemmin olen yleensä päässyt ulos vain valtakunnallisissa tai savolaisissa tiedotusvälineissä). Radion miespuolisella uutistoimittajalla on kiire - oikeastaan hänellä on jo juttu valmiina päässään kirjaa ja minua näkemättä, hän tulee vain nappaamaan patkän ääntäni:

- Sanopas nyt tuohon mikrofoneihin, että tarkoitat näitä seurakunnan ja järjestöjen toimintamuotoja.
- Eh, tuota, en minä oikeastaan niitä...
- Voi kun teillä tutkijoilla on huono ulosanti.

Surkean haastattelun viimein päätyttyä rohkenen kysyä, koska juttu tulisi ulos.

- No tämä on kyllä semmoista tyypillistä sunnuntaiaamun täytekamaa. (Ja minä typerys annoin sille vielä tekijänkappaleen nimikirjoituksella, kun hän neuvoi, että toimittajille aina annetaan.)

Kansainvälisestä tutkimuksestakin löysin pian omat epävirallisen sektorin (tai third / intermediate sector) traditionsa. Ne tulivat paljon lähemmäksi sosiaalialaa kuin aikaisemmin asumani ja jo muodista ulos lipsunut uusien yhteiskun-

nallisten liikkeiden tutkimus. Minusta alkoikin tulla epävirallisen sektorin tutkija.

Tämän uuden identiteetin kokeminen oli niin merkittävää, että lähdin mukaan perustamaan suomalaista epävirallisen sektorin tutkijoiden verkostoa. Nyt monilla "ei oikein tiedä mihin kuuluis" -tutkijoilla oli yhteinen nimittäjä. Ja minulla oli ihmisiä, joiden luo lähettää graduohjattavia, luentopyytäjiä, haastattelijoita. Reilusta tusinasta verkoston tosikiinnostuneista jäsenestä tuli minulle tärkeitä - loppuihin neljäänkymmeneen ilmoittautuneeseen en ole vielä päässyt tutustumaan. Samoihin aikoihin tulin vastaperustettuun pohjoismaiseen vapaaehtoistyön tutkijoiden verkostoon (FRISA), mikä on myös ollut oivallinen näköalapaikka seurata aihettani.

Marraskuu 1991. "Dear Allo Leerd Matthies" sai kirjeen International Journal of Voluntary and Non-Profit Organisations VOLUNTASin päätoimittajalta. Pyytävät kaikista maista nyt vapaaehtoissektorista artikkeleita. Varmaan tanskalaiset antaneet puhelimitse nimeni tälle brittilehdelle.

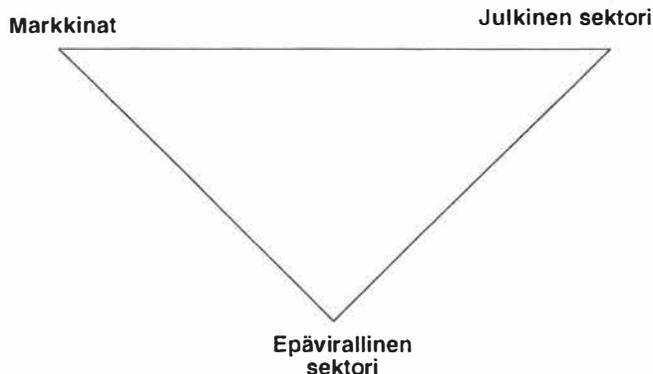
Aloin siis katsoa avoimemmin koko epävirallista sektoria, joka oli meille julkisen sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkijoille perin tuntematon. Koin tämän prosessin myös jonkinlaisena emansipoitumisena, kun kykenin etäännyttämään tutkijayhteisöjen ja ammatillisten kollegioiden valmiiksi naulaamista katseen rajoista.

Syksy 1993. Laitoksen henkilökunnan esittäytyminen uusille opiskelijoille. Aina vaan Eräsaari esittelee minut "vaihtoehtoliikkeiden tutkijana". Tietävätköhän nämä 70-luvulla syntyneet edes, mitä liikkeet ovat. No, onneksi kolleegojen tutkimusaiheet ovat vähintään yhtä käsittämättömiä.

Kevät 1991. Toivotonta. Kun tekee kirjastohakua erilaisilla "vapaaehtois"-hakusanoilla, saa loppumattomat listat kertomuksia vapaaehtoisesta maanpuolustuksesta! Sen menneisyydet ja tulevaisuudet, paikallisjärjestöt, mitalit ja harjoitusleirit on dokumentoitu perusteellisesti. Mutta sosiaalialan vapaaehtoistoiminnasta ei tahdo olla mitään. Mitä se Mirja sanoikaan historian kirjoituksen sukupuolesta...

Näkökulman laajennuksen hintana oli, että minulla ei ollut enää selvää tutki-

mussuunnitelmaa, sillä uudet löytämäni kentät eivät entiseen asettuneet. Koko epävirallista sektoria ei voinut mielestäni puristaa vain sosiaalityön ei-institutionaaliseksi vastineeksi tai asiakkaiden toiminnaksi. Päinvastoin: mitä syvemmälle pääsin vapaaehtoistoiminnan kentälle, sitä pienemmäksi alkoi sosiaalityön osuus koko kuviossa kutistua. Tai oikeastaan aloin mieltää sosiaalityön paljon laajemmin kuin miten se järjestelmistä käsin määriteltiin. Kaksijakoinen sektorikalvoni vaihtui hyvinvointitrangeliiksi, jossa oli epävirallinen sektori:

Ensimmäisessä FRIA:n kokoontumisessa Kööpenhaminassa syyskuussa 1991 vakuutuin olevani tekemisissä tärkeiden juttujen kanssa - eikä vain rahavirtojen perusteella. Ulla Habermann Tanskasta kertoi vapaaehtoiskeskusten viisivuotista historiaa. Vaikka kaikilla kolmella oli aluksi sama idea, kukin oli kehittynyt eri suuntaan. Norjassa sosiaaliministeriö oli osoittanut 54 miljoonaa kruunua 95 paikallisen frivillighetcenterin perustamiseen. Kunnat, seurakunnat, perinteiset järjestöt ja korkeakoulut eivät vain päässeet sopimukseen, kuka saisi missäkin tehtävän hoitaakseen. Paikallistasolla oli lisäksi ryhmiä, jotka halusivat AUTONOMISIA keskuksia... Ruotsista ei merkittävää vapaaehtoistoimintaa kuulemma oikein löydy, mutta niinpä valtio antoi sen tutkimukseen yhden miljoonan.

15.9.1991 Mikä on kansalaisyhteiskunta realistisesti Suomessa? Täytyy olla toteutettavia vaihtoehtoja suomalaisille, tavallisille kansalaisille. Ei ole niin, että vain suomalainen hyvinvointivaltiollinen järjestelmä on erityinen, vaan myös kansalaisyhteiskunta on omanlaisensa. Heikko tai ainakin sen omaehtoisuus on heikko. Se muovautui hyvinvointivaltion kasvun aikana tukemaan sitä ja elämään siihen orientoituneena. Yhteisöllinen pe-

rinne hajanaista. Meillä ei ehkä sittenkään luotu oikeita edellytyksiä "kolmannelle tielle". Kun purkamiset uhkaavat, pudotaan tyhjän päälle.

Ajaudun näköjään aina tutkimaan asioita, jotka ovat ristiriitaisia ja joista ei voi sanoa mitään täsmällistä. Juuri sellaisena näyttäytyi epävirallinen sektori. Jos siitä jotakin sanoi, niin seuraavassa hetkessä toinen havainto kumosi sen. Minulle sopikin mainiosti, että kansainväliset tutkijaforumit alkoivat luopua yrityksistä määritellä ehdottoman eksaktisti epävirallista sektoria⁸, ja silti käsitettä käytetään iloisesti edelleen. Suomessa on kuitenkin poikkeuksellisen tyypillistä, että vapaaehtoistoimintaa on pyritty koko ajan määrittelemään virallisesta järjestelmästä käsin tai jopa osana sitä:

27.11.1990 Vapaaehtoistoiminnan koulutuspäivä, vantaalainen kaupungin ylempi virkamies luettelee, kuinka heillä on melkein kaikilla sektoreilla vapaaehtoistoimintaa tai mahdollisuuksia sille: vapaa-ajan sektori, liikunta, kulttuuri, nuoriso, sosiaalitoimen sisällä vanhustyö, vammaishuolto, terveydenhoito, kiinteistö-tekniikka, omakotiyhdistykset, sovitaan-projekti, alueellistaminen. Hän ymmärsi vapaaehtoistoiminnan siis perin laajasti, mutta jäin vain miettimään, miksi sektoreittain. Jotenkin vapaaehtoistoiminnan jäsentämiseen, luokitteluun ja rajaukseen sovelletaan virallisen mittoja. Kuinka muotoilla vapaaehtoistyön oma identiteetti?

28.11.1990 Valtio puhuu Helsingissä vapaaehtoistoiminnan seminaarissa: "1990-luvulla hyvinvointivaltio joutuu tiukille... Vapaaehtoistoiminta on vaativaa ja sitä pitää arvostaa. Miten tukea ja kouluttaa?" Ja sitten lopuksi: "Vapaaehtoistyön tulisi olla asiakkaiden uskottu, ja rakkikoira julkisen nilkassa." 5.7. 1994 Tampereella Global Welfare konferenssissa Markku Ruohonen täsmensi työryhmäpaperini kommenttina, mistä on kysymys: suomalainen hyvinvointivaltio on ollut valmis maksamaan jopa siitä, että joku sitä kritisoi.

Syky 1991. Sosiaalipolitiikan päivät Jyväskylässä. Työryhmässä kauhistelimme, kun Sini Lehtinen kertoi Vantaalta, että vapaaehtoistoiminnan ohjauskin on alistettu tulosvastuullisuudelle. Hänen on onneksi annettu

⁸Olen jäsentänyt tutkijoiden keskustelua määrittelyistä väitöskirjani osaraportissa työnimeltään "Kansalaistoiminnan resurssit. Saksalaisen tutkimuksen näkökulma".

itse kehittää mittarit - mitataanko vapaaehtoistyöntekijöitä, saatua mielihyvää, työtunteja, tekemättä jääneitä itsemurhia, sänkyihin palautettuja mummoja vai mitä.

Toisena tyypillisenä piirteenä Suomelle on, että vapaaehtoistoiminnan oma käsitys itsestään on epäselvä - ei oikein tiedetä mitä se on. Epävirallisen sektorin toimijat eivät koe yhteisyyttä keskenään. He eivät välttämättä samaistu jonkin tietyn "sektorin" edustajiksi tai toimijoiksi:

19.3.93 Viitasaari, luento kodinhoitaja-aikuisopiskelijoille. Kysyin aluksi, ovatko jossakin vapaaehtoistoiminnassa mukana. Lähes kaikki sanoivat, että no en oikeastaan. Tarkemmin perätessäni löytyi kuitenkin seuraavia kokemuksia: mielenterveystyössä organisoimaton lähimmäisauttaja, SPR:n paikallisosastossa, Kehitysvammaisten tukiyhdistyksessä, Mielenterveysseurassa, ystäväpalvelukurssilla, diakoniatoimikunnassa, Estä syövän eteneminen-kampanjassa, vanhusten auttajana, 4H-kerhon ohjaajana, lähimmäispalvelussa, lasten ja nuorten harrastusten tukijoukoissa, päihdetyössä, SPR:n puhelinyhteydenä, päiväkeskustoiminnassa käynnistäjänä, prosenttiliikkeessä, Unicefin keräyskerääjänä, vammaisten tukiyhdistystoiminnassa... Jos näitä ei mielletä vapaaehtoistoiminnaksi, niin mitähän on vapaaehtoistoiminta?

Identiteetin epäselvyyteen kuuluu myös se, että selkeää rajaa julkisen sektorin edistyksekkäimpiin nurkkiin ei juurikaan tunnista:

16.-17.2. 1991 Naisten Hyvä Arki-seminaari Helsingissä. Tarja Cronberg: kansalaistoiminnan tila on meillä hyvin rajattu, sillä ei ole valtaa eikä resursseja. Kylätoimikunnilla voisi esimerkiksi olla verotusoikeus. Tarjan luettelussa Uuden Arjen periaatteita, joku huusi yleisöstä, että nuo samat on kaupunginosahallinnossakin...

Kolmas piirre - joka ei ole tyypillistä vain Suomelle - on se, että epävirallisen sektorin sisään mahtuu niin hajanainen kirjo erilaisia yhteisöjä, että sitä on myös tutkimuksellisesti-käsitteellisesti tai rakenteellisesti vaikea kuvata yhteisillä nimittäjillä. Markkinoiden ja valtion ulkopuolella olevaa aluetta on pidetty paremmin kaatoluokkana. Tosin järjestökenttä on melko yhtenäinen ja jopa yliorgani-

soitunut paikallis-, alue-, keskus-, keskinäis- ja kansainvälisine järjestöineen. Mutta senkin sisältä löytyy ideologisia, organisatorisia ja toiminnallisia vastakkaisuuksia. Paikallisyhdistykset ja keskusjärjestöt ovat näkemyksiltään erilaisia. Nuoret ja vanhemmat jäsenet eivät ole samaa massaa. Toiminnalla on eri funktiota esimerkiksi sen mukaan, onko määrittelijänä vapaaehtoistyöntekijä, palvelujen markkinoija vai kunniapuheenjohtaja.

15.2.1991 Tutkijaverkostomme antologian julkaisuseminaarissa Anne Ollila ja Jouko Jaakkola havaitsivat, että sata vuotta sitten porvarillisella naisliikkeellä ja työväenliikkeellä on ollut perin erilainen käsitys "omasta avusta". Mutta self help ON ollut Suomessa jo silloin!

Syyskuu 1992. Järjestöjen työntekijöiden seminaari. Sirkku Mutru esitteli 120:lle sosiaali- ja terveystyöntekijöille tehtyä kyselyä. Vastanneista 90 järjestöstä vain 29:llä oli vapaaehtoista palvelutoimintaa. Kuitenkin saatetaan puhua yleisesti vapaaehtoisjärjestöistä.

5.1.93 Puhelu erään järjestön turhautuneen ihmisen kanssa. Ei järjestöelämäkään mitään pulmusten touhua ole, vaikka historia olisi kuinka kunniakas ja altruistinen. Peli ja panokset voivat olla kovia: rakennustontteja, kiinteistöjä, miljoonien lainatakauksia, poliittiset urat, firmojen epäsuora tukeminen. Silti aina joku terävä nuori toimitsija onnistuu näissä puitteissa luomaan uusia, ihmisläheisiä aktiviteetteja. Mutta millä välttää naivin maine ja estää ompeluseuranaisten hyväksikäyttö?

8.12.92 Opiskelijoiden projektien päättäjäsistunto. Kristillisen vapaaehtoisjärjestön asumispalveluiden haastattelutulokset: hiljaiset asukkaat toivovat muutakin kuin uskonnollista toimintaa taloon. Kirjoittamattomat hierarkiat perustuvat taivaspaikkajärjestykseen.

Epävirallisen sektorin historiallis-rakenteellinen ja käsitteellinen paikka suomalaisessa hyvinvointivaltiossa alkoi hahmottua. Joskus loppuvuodesta 1992 luin ensimmäisen kerran Mirja Satkan (1994) käsikirjoituksen sosiaalisen työn historiasta. Se avasi silmiäni näkemään epävirallisen sektorin ja hyvinvointivaltion historiallisen suhteen hyvinkin toisenlaisena kuin mitä meille oli yleensä opetettu. Julkisen sektorin aikahan on ollut perin lyhyt ja - joskus tuntuu siltä -

jopa marginaalinen ihmisten elämässä.

Epävirallinen sektori näyttäytyi ainakin siis järjestöjen laajaksi ja historialtaan rikkaaksi kentäksi, josta tutkijat eivät olleet saaneet kovin selkeää kuvaa. Epävirallisista, rekisteröimättömistä verkostoistakin alkoi tulla tutkimustietoa (esim. Melkas 1992, Sihvo 1991). Mutta ei ollutkaan totta se alkuperäinen oletukseni, että Suomessa olisi hirveän vähän "kansalaisten omaehtoista toimintaa". Aivan liian monta kertaa minulle kävi jotenkin näin: koulutustilaisuuden tai seminaarin alussa minun piti sanoa jotakin kansainvälistä, yleistä tai tieteelistä, ja menin väittämään, ettei meillä oikeastaan ole juurikaan mitään omaehtoista. Yleisö kirjoittaa sen ylös ja kahvitaon jälkeen saamme kuulla sitten muutaman käytännön esimerkin.

13.5. 93 Seinäjoki, vapaaehtoistyötä käsittelevä maakunnan sosiaaliväen seminaari. Terttu Mäki kertoo KAUHAVA RAITTIKSI ry:n toiminnasta: Entinen eläinlääkäriin talo päihdeongelmaisten päiväkeskuksena. Mukana mielenterveyspuoli asiakkaineen, työttömät, eläkeläiset, "kyläläiset yleensäkin". Sivistysjärjestöjen ja opintokeskuksen opintopiirit, käden taito-piiri osaavien kyläläisten toimesta, taidepiiri eläkeläisohjaajalla, kriisiryhmä, takaisin yhteiskuntaan-piiri viranomaisvetäjillä, uskonnollinen keskustelupiiri, soppakirkko kokeiltavana. Talkoolaisia, tukihenkilökurssi, vapaaehtoisvälitys, toimeentulotukea juopoille ryhmävastaanottona... Entä kustannukset: toimii ostopalveluna kaupungilta. Kulut kaupungille 100 000 mk eli about Tertun palkka, seurakunnalta 10 000 mk toimintaan. Jos näillä pidetään Kauhava raittiina, väki aktiivisena ja puukoot piilossa, niin moni muukin kunnankamreeri toivoisi Terttuja.

29.9.1993 vapaaehtoistoiminnan seminaari Helsingissä. Suonenjoen Nikkaripaja ja Ekososiaalinen toimintakeskus esittäytyvät: päihdeongelmaisten laitospääntoutukseen ei ole rahaa, mutta oman avun kuntoutus tarjoaa uskoa itseensä, urheilua, työtä, ruokailua, tärkeyttä. Nuorten laitossijoituksen tilalta työkoulua, jossa luomuviljelyä, jatkojalostusta, mehuasemaa, kierrätysmateriaalista kasvihuone. Naisilla oma ekosport-kuntoryhmä: Lapin retki tulossa. Kesällä koululaisia vapaaehtoistyössä maatoissa, josta saavat 10 mk/päivä kulukorvausta ja ateriat. Ympäristökasvatushankkeita koululaisille. Työttömien soppapäivät seurakunnan kanssa.

Samoin menin alkuaikoina väittämään, että miehet eivät osallistu vapaaehtoistoimintaan. Ja pahoitin sotaveteraanien, invalidien, päihdetyön järjestöjen, asukasaktivistien ja ties kenen mielen kirjoista opituilla typeryyksilläni. Totta näyttää olevan kuitenkin se, että naiset osallistuvat enemmän pitkäaikaisesti sitoutuvaan, usein näkymättömään henkilökohtaiseen auttamistoimintaan, kuten ystäväpalvelu- ja tukihenkilötoimintaan. Miehiä on taas enemmän näkyvässä ja ulospäinsuuntautuvassa toiminnassa organisoijina ja konkreettisissa talkootyypisissä tehtävissä. Mutta jako ei ole ollenkaan jyrkkä. Joskus olen kuullut että näiden kohdalla tehdäänkin jako vapaaehtoistyöhön ja vapaaehtoistoimintaan, mutta minusta se on jo saivartelua. Tanskalaiset ja saksalaiset laskevat surutta mukaan myös urheiluseuratoiminnan, ruotsalaisten on pönkitettävä vapaaehtoistoiminnan määrää sisällyttämällä siihen ammattiyhdistys-toimintaa. Niillä vapaaehtoistoiminnan sukupuolijakauma muuttuukin toisenlaiseksi.

Joskus ennen tutkimusnäkökulmani laajentamista lupauduin tulkiksi sveitsiläiselle vieraalle kristillisen päihdejärjestön Sininauhaliiton koulutuspäivään. Taas eteen avautui uusi kenttä, josta me virallisen väki emme tiedä yhtään mitään. (Tosin Pöson Tarja Tampereelta sanoi minulle jo vuosia sitten, että tämä pitäisi tutkia). Kymmeniä pieniä paikallisia päihdetyön yhdistyksiä, päiväkeskuksia ja hoitokoteja (tyyliin Hoitokoti Viisi Leipää ja Kaksi Kalaa, Ilomantsi) tuhansia talkoopäiviä. Olivat parhaillaan laajentamassa auttamistoimintaa Viroon, jossa kohtalotoverit on heitetty mielisairaaloista kaduille. Erityisesti on jäänyt mieleen mies, joka ajaa palkatta joka viikko rekallisen täältä kerättyjä asuntolan rakennustarpeita jonnekin Itä-Viroon. On siis pakko pysyä ajokunnossa, kun on näin elintärkeä ja vastuullinen kansainvälinen tehtävä. Mikä instituutio voi tarjota saman?

Elokuu 1992. Pystytämme Luonnonsuojeluliiton "Tie Tappaa"-näyttelyä Jelmun (Jyväskylän Elävän Musiikin Yhdistys) tiloihin ja jelmulaiset ovat tosi avuliaita. Tajuan, että myös kulttuuripuolella on oma kenttensä "ruohonjuuritason omaehtoista kansalaistoimintaa". Ja nekin joutuvat taistelemaan byrokraattien kanssa muutamasta elintärkeästä pennosesta. Kertoisivat vaikka tekevänsä ennalta ehkäisevää sosiaalityötä.

Caset olivat ainutlaatuisia ja paikallisesti omintakeisia. Mutta niissä oli myös

jotakin hyvin tyypillistä ja yhteistä.

19.1.94 Yksi yhteinen piirre näille hankkeille on kyllä autonomisuus, jossa he toteuttavat mitä tahansa, joka ei riko perustuslakia - ja siitäkin voidaan neuvotella tarvittaessa. Toinen tärkeä on positiivinen julkisuus. Sirkkulanpuiston tiedottaja-aktivisti kertoi saaneensa Seuran päätoimittajalta ohjeetkin, että pitää tehdä koko ajan jotakin uutta, muutoin ei tule tiedostusväli-
neet paikalle.

Saksalaisia välitason hankkeita tutkinut Herbert Effinger (1993, 45) väittääkin, että hankkeille on markkinarakoa vain ja ainoastaan, jos ne kykenevät jatkuvasti etsimään uusia toimintakohteita ja muuttumaan jatkuvasti. Pysähtyneisyyttä kun on tarjolla muuallakin, näennäisuudistuksista huolimatta. Itse kyllä toivoin aikoinaan, että projektit pysähtyisivät edes tutkimuksen ajaksi.

Se että epävirallista sektoria ei hahmoteta Suomessa edes millään muulla-
kaanrinnakkaiskäsitteellä (kolmassektori, vapaaehtoissektori, kansalaistoiminta) yhtenäiseksi ja muusta erilliseksi, voi johtua siitä, että toiminnan itseymmärryk-
sessä ei erityisesti korostu raja viralliseen. Sitä ei pidetä itsetarkoituksena. Monessa muussa maassahan minimikriteerinä ja yhteisenä nimittäjä on "Non-
governmental" tai "Non-profit". Meille tyypillisiä ovat sitävastoin erilaiset yhteistyöverkostot, joita joskus pidetään jopa projektien itsetarkoituksellisena tuloksena.

25.4.1991 Minua vedettiin mukaan johonkin seutukunnalliseen yhteistyö-
verkostoon nuorten hyväksi, kun yliopiston eri laitoksia piti saada mu-
kaan. Yhteistyötahoja olikin kasattu hirveä määrä. Poliitikkoja, järjestöjä,
virkamiehiä, julkkiksia. Tärkeitä ihmisiä, joiden tittelit aina muistettiin
sanoa. Itse toiminta jäi hämäräksi, mutta tarkoitus oli hakea rahaa nuorten
harrastustoimintaan aktivistien omien ideoiden pohjalta. Julkisuuttakin se
sai paikallistasolla laajasti, mutta ei siitä kai sitten mitään tullut. Taisi olla
liikaa tärkeitä ihmisiä samassa vyyhdissä, josta nuoret itse taasen puuttui-
vat.

Kevät 1993. Opiskelijoiden Kuokkalan nuorisoprojekti. Tulokseksi ei riitä
se, että saadaan houkuteltua ihmisiä paikalle - tässä tapauksessa nuoria.
Se on vasta alku.

Vastapainoksi muistutan itseäni siitä, että myös useimmat ihastelemani caset ovat rakentuneet monikerroksisille, usein henkilökohtaisille verkostoille yli ja ohi sektorirajojen. Tarkemmin ajatellen myös sosiaalityön menestyskertomukset ja de-institutionalisoivat kokeilut ovatkin lähellä samantapaista toimintamallia.

Epävirallisen sektorin hajanaisuus ja selkiintymättömyys ei mielestäni ole mitenkään haittana sosiaalityön yhteistyölle kuin korkeintaan hahmottamista hidastavana piirteenä. Tästä näkökulmasta esimerkiksi syntymäkuntani sotaveteraanien paikallisosaston kuntoutusvarojen keräyksellä ja nykyisen kotilähiöni äitien imetystukiryhmällä (tissiliiga) ei ole ehkä mitään muuta yhteistä, kuin että molemmat voivat olla sosiaalityön oivallisia "yhteistyötahoja epävirallisella sektorilla". (Ja että molemmissa "people do something themselves".)

Melkein kuin toimintatutkimus - ja se melkein onnistui

Vuodesta 1991 olemme sosiaalityön opetuksessa toteuttaneet pienimuotoisia kenttäprojekteja, joista monissa on ollut kysymys uusien ei-institutionaalisten työmuotojen kokeilusta. Näin yliopiston profiloitumisen ja saavutusten korostamisen aikoina olen raportoinut eri foorumeilla jo tarpeeksi uusista opetuskokeiluistamme⁹. Sitäpaitsi opiskelijat (Matthies toim. 1991a, 1993a) ja tutkivat sosiaalityöntekijät (Tuikka 1991, Hiekka 1993) ovat kuvanneet seikkaperäisesti kenttäprojektien etenemistä. Siksi keskityn tässä pohtimaan enemmänkin aktiviteettien merkitystä tutkimuskysymykseni kannalta.

Opetussosiaalikeskuksemme ensimmäisen lukukauden kokeiluseminaarissa keväällä 1991 sosiaalityöntekijät ja opiskelijat osallistuivat seminaariin, jossa pienryhminä kävimme perehtymässä erilaisiin sosiaalityötä lähellä oleviin omaehtoisen kansalaistoiminnan hankkeisiin. Tuolloin professionaalilla sosiaalityöllä oli vielä hyvin vähän kontakteja instituutioiden ulkopuolelle eikä edes oman kaupungin vapaaehtoisetoria juurikaan tunnettu. Kohtaaminen osin radikaalienkin vaihtoehtoliikkeiden (esim. Vailla Vakinaista Asuntoa ry., Helsinki, Sirkkulanpuisto, Kuopio) kanssa ei ollut pelkästään innostava ja mielikuvitusta avartava, vaan myös hämmentävä. Niin kaukana ne olivat siitä, mitä toimistoissa tehtiin.

⁹Hauskin foorumi oli STAKESin megapippaloissa Jyväskylässä toukokuussa 1993 (tervesos), kun opiskelijoiden kanssa esitimme kenttäyhteistyöstä sketsiohjelman. Harmi, että STAKESin rahat loppuivat juuri siinä kohdalla, kun opiskelijoiden olisi pitänyt päästä Helsinkiin videoimaan sitä.

Kuitenkin seuraavina lukukausina (1991-1993) opiskelijat ja/tai sosiaalityöntekijät ovat kokeilleet itse monia samankaltaisia hankkeita. Täsmällisesti luetellen kenttäprojektit ja sosiaalityön sisällön kehittämisprojekti ovat tuottaneet kokemuksia seuraavista interventioista:

asiakkaiden kanssa suunniteltu perheleiri, toimeentulotukiasiakkaiden kokkikurssi, työttömien keskusteluryhmä, kaupungin osan toimintakeskuksen suunnittelu, vuokratulojen talotoimikuntien käynnistäminen, työttömien ruokailukokoontuminen, selvitys käyttäjädemokratiasta, selvitys vapaaehtoisjärjestön asumispalvelujen onnistumisesta, nuorten yhteishoitokokeilun seuranta, ryhmätoiminta kansainvälisessä kohtaamispaikassa, perhekahvilan käynnistäminen vapaaehtois pohjalta sekä kaupungin osan nuorisotilojen hankinta- ja käynnistysprosessi.

Myös lukuisia muita yhteistyötahoja on kytkeytynyt hankkeisiin.

11.2. 92 käymässä asiakkaiden ruokakurssilla joka on lähtenyt hyvin käyntiin. Aloite tuli alunperin asiakkaalta, työttömältä kokilta, joka tarjoutui vetäjäksi, mutta pääsikin harmillisesti töihin. Pojat ostaneet ruokia itse ja osallistuneet valmistukseen. Sosiaalityöntekijä Ulla Kumpula osaa tämän: mutkaton seurustelu asiakkaiden kanssa. Mutta mitä yliopiston lehtori täällä tekee? Olen aivan kipsissä ja ääni narisee.

Sisällön kehittämisprojektien tilanne 1.9.92: kaikilta alueilta ja kunnista tulee selkeitä ideoita, mitä haluavat tehdä. Huomaan itsekkin kuinka innostus tarttuu. Ehkä käytännön työssä voisi sittenkin saada enemmän aikaa kuin yliopistolla!

Hankkeiden syntyyn vaikutti ensinnäkin se, että sosiaalityöhön suunnattiin erillinen projekti, jonka työntekijät tällä kertaa kokivat omakseen. Projektin vetäjät olivat itse samaan yhteisöön kuuluvia tutkivia sosiaalityöntekijöitä. Korostimme koko ajan myös yliopistolta käsin yhteistyötä ruohonjuuritason työntekijöiden kanssa. Latteissakin työpaikkakulttuureissa syntyi kollektiivinen pakko tuottaa edes jotakin uutta. Alueellisten työyhteisöjen autonomiaa korostettiin ja syntyi myös iloista kilpailua näiden kesken.

Mutta koska työpaineet olivat jo tuolloin kiristymässä, opiskelijoiden

tarjoama käytännön apu hankkeiden toteuttamisessa oli ratkaiseva. Myöhempiä lukukausina ja varsinaisen kehittämisprojektin päätyttyä opiskelijat ovat toteuttaneet hankkeita yhä itsenäisemmin suhteessa sosiaalityöntekijöihin. Mutta idea ja aloite useimpiin projekteihin on tullut sosiaalityöntekijöiltä. Opiskelijat ovatkin usein tehneet sen, mitä työntekijät olisivat itse halunneet tehdä. Työntekijät ottivat opiskelijoiden työpanoksen kiitollisena vastaan, vaikka heidän omakohtaisuutensa kärsi, eikä heidän työnsä ole näistä projekteista enää suoranaisesti kostunut.

Kehittämisprojektin ja opiskelijoiden avun välttämättömyyttä todistaa sekin, että useimmat projekteissa aloitetut uudet toimintamuodot eivät ole jatkuneet ilman opiskelijoita. Ikäänkuin säikähdettiin omaa rohkeutta - miten uskallettiinkaan jättää toimisto ja mitä siitä voisi seurata. Työpaikkakulttuuri ei enää pakottanut jatkamaan tai luomaan uusia juttuja. Hallinto oli jo vaihtanut reformin otsikkoja. Yliopiston (siis minun) taholta kenttäyhteistyö oli sisällöltään liian poukkoilevaa eikä tukenut jatkuvuutta tarpeeksi.

31.1.93 junassa Hesasta. Kuinkahan paljon erilaiset palaverit - myös yliopiston yhteistyön vuoksi - ovat syytä paitsi kalenterin täyttymiseen, myös turruttavaan tunnelmaan, jossa voi tyytyä näennäiseen muutokseen. Kokouksissa voi tyytyä istumaan tuppisuuna, myötäilemään tai puhumaan tyhjiä.

20.1.93 Katulähetyksen innovaattori Jorma Soini selitti minulle analyysiaan sosiaalityön tasoista: Huonoin mahdollinen sosiaalityöntekijä on sellainen, joka ei koe saavansa muuta kuin palkan. Melko huono on sekin, joka on myynyt sielunsa työlle, mutta ei ole saanut hyvää koulutusta. Paras on se, joka on myynyt sielunsa ja saanut parhaan koulutuksen. (Jorkki on kyllä itse myynyt jo ruuminsakin: puhelinluettelossa lukee numeron edessä 24h)

Koska yksittäiset kokeilumme olivat lyhytkestoisia (1-2 lukukautta), työntekijä ei voinut niiden kautta saada tarpeeksi etäisyyttä omaan instituutioon. Ilman tätä välimatkaa ei epävirallisen sektorin toinen toimintalogiikka avaudu. Nyt syntyneitä toimintamuotoja tarkasteltiin ehkä liikaa osana omaa instituutiota. Ja päädyttiin käsitykseen, että juuri nyt ei tarvita tällaista.

Kriittisestä arviostani huolimatta muistelen mielelläni, kuinka upeita juttuja yhteistyö ja projektit olivat. Projektien tärkein anti ainakin minulle oli

näyttö ja rohkaisu siitä, että jopa sosiaalitoimiston perussosiaalityössä voidaan toteuttaa uusia ei-institutionalisempia työotteita. Mutta samantien joudun näkemään, että kehitys ei ole syntynyt normaalina ja itsestäänselvänä työn kuvan osana, vaan jonkin ulkoisen vaikutuksesta, erillisenä projektina tai opiskelijoiden tuomana innovaatiomahdollisuutena. Tai nämä ainakin pysäyttivät, antoivat tilaa löytää työntekijöiden omat ideat ja oivallukset omasta työstään. Tukholmassa yhdyskuntatyöstä vankan kokemuksen hankkineen Päivi Turusen kanssa käymme tästä edelleen väittelyä: hänen mielestään sama sosiaalityöntekijä ei voi tehdä yhtäaikaan samalla alueella byrokraattis-kontrolloivaa rutiinityötä ja kansalaislähtöistä yhdyskuntatyötä. Minä en vielä allekirjoita sitä, koska tämä kenttäni ja muut havaintoni todistavat myös päinvastaista.

Ihailen seminaaritähtiä ja arjen menestyskertomuksia

Havainnointiaikana sosiaalityön erilaisiin seminaareihin ilmestyi sosiaalityön ruohonjuuritason menestyskertomuksia, jotka todistavat minulle mahdollisuudesta ei-institutionalisiin otteisiin juuri arjen rutiinien kautta. Tietenkin tiedän, että seminaarissa voi saada jutut kuulostamaan epäuskottavan hienoilta, mutta toisaalta raadollista realiteettiterapiaa sosiaalityön kurjuudesta on ollut myös aika reilusti tarjolla. Erityisesti minua ovat kiinnostaneet prosessit, jossa sosiaalityöntekijät ovat ottaneet itselleen autonomiaa työpaikkakulttuurin ja hallinnollisten esteiden muuttamiseen. Hervannan alueellistettu sosiaalityö Tampereelta (esim. Vinnurva 1991) monine uusine projekteineen on tässä jo legenda. Tällaiset onnistumisen kokemukset ovat välttämättömiä myös institutionaalisesti refleksiivisille käytännöille, vaikka aina ei ole tarkoituskaan käynnistää uutta epäviralliselle sektorille suuntautuvaa hanketta.

10.3.1991 Irkka Peltonen luennoi Kajaanin sosiaalityön kehittämistä. Tarvitaan muitakin kuin sosiaalityö. Ruuhkat ja jonot ovat purettavissa, jos syntyy yhteistyö asiakkaan kanssa. Yhteinen ongelmanmäärittely ja oma käytös tuottaa asiakkaan suhtautumisen muutoksen. Viraston sisäiset työjärjestelyt kuntoon. Autonomia ja kollektiivisuus. Sosiaalityöntekijöillä tärkeä rooli syrjäytymisen keskeyttäjinä.

Sisällönkehittämissuunnitelman alkuaikojia syksyllä 1991. Jyväskylän maalaiskunnassa sosiaalityöntekijät tekivät tiedotuskuja lautakuntaan sekä

muihin hallintokuntiin. Systemaattinen kieltäytyminen muilta hallintokunnilta työnnettävistä turhista töistä. Vetivät lävitse ns. alueverstaat, jossa perehdyttiin poikkihallinnollisesti eri asuinalueiden ongelmiin ja voimavaroihin. Työntekijät oppivat sivussa tiedottamista, valokuvausta, näyttelyiden pystyttämistä jne. Enää ei kunnantalolla katsota sosiaalityötä alaspäin. (Kaavoituspäällikkö tosin puhui minulle edelleen "työistä", mutta kunnioittavasti).

30.11. 92 Kokkola, Keski-Pohjanmaan Sosiaaliturva-yhdistyksen päivät. Hämeenkyrön sosiaalityöntekijät kertovat työnsä muutoksesta. Pitivät lauantaisin torilla sosiaalityön kahvitiskiä, tarjosivat tietoa ja jututtivat kuntalaisia. Sosiaalilautakunnan jäsenet pantiin kukin vuorollaan seuraamaan sosiaalityöntekijän työtä. Koulupinnareiden vanhemmille synnetyttiin pienryhmä. Työttömien toimintapäivään hankittiin Mikko Perkoila laulattamaan ja metsästysseuralta hirvisoppaa. Paneutuvalla asiakastyöllä vähennettiin vuodessa 49% toimeentulotukimenoista: käsiteltiin 144 pitkäaikaisasiakasperhettä moniammatillisessa kriisiryhmässä ja autettiin jaloilleen, tehostettiin kotitalousneuvontaa, neuvoteltiin pankkien kanssa. Perustettiin hoivapankki eli vapaaehtoisvälitys, jossa kodinhoitajat pankinjohtajina.

Minua ihastutti näissä se, että koko työyhteisö oli sitoutunut muutokseen ja aloin pohtia, millä sellainen saadaan aikaan. Ainakin olin itse kokenut, että sitä ei voida tuottaa ulkoapäin, vaan se syntyy omakohtaisesti koetusta innostuksesta tai ehkä useimminkin pakosta alkaa tehdä asioita toisin. Ja jos kollektiivisuutta ei synny, sitä suuremmalla syyllä voi hakeutua oman instituution ulkopuolelle.

Huhtikuu 1992 STH:n seminaari Helsingissä. Irma Jalonen kertoo asukasaktivistin kanssa kokemuksiaan Vihreän talon vaikuttajat-toimintaryhmästä. "Sosiaalityöntekijän on uskaltauduttava asiakkaan omalle alueelle, jossa tämä on vahvoilla". Työntekijä kerran viikossa koko päivän alueen yhteistiloissa jalkautettuna (josta työkaverit olivat katkeria, vielä seminaarissakin). Perusti ensin vapaan ryhmän, sitten taidekerhon, videokerhon jne. Asiakas alkoi vetää lasten toimintoja. Heidän äideistään kasvoi vaikuttajaryhmä. 16 perheen ryhmävastaanotto, "jotta asioita voidaan

yhteiskunnallistaa". Työväenopisto järjesti peruskoulun iltakouluna. Analysoi lopuksi: Byrokratiatyön turvallisuus on pettevää nykyisessä tilanteessa. Se lentää, joka ei ole löytänyt muita työmenetelmiä kuin toimeentulotukityö (työtoverit protestoivat yleisöstä). "Työntekijä ottaa välimatkaa valtaan, kun on työpaikan ulkopuolella, ei enää sano että, "Me täällä ei..."(kollegat kolistelevat kohti ulko-ovea).

3.2.93 Helsingissä joku seminaari, Pirjo Autio kertoo Keravan Killan Helpistä, jossa sosiaalityötä jalkautettiin: vapaaehtoiset ja sosiaalityöntekijät pitivät kaupunginosan omaa puhelinpalvelua ja turvapaikkaa kerrostaloasunnossa. Motivaationa naisten huoli alueen väkivaltaisuudesta. Suora yhteys asukkaisiin, jotka määrittelevät, mitä tehdään, ja ammattilaiset auttavat toteuttamaan. Parhailaan puuhasivat nuorille Lapin matkaa ja iltapäiväkerhoa.

Vastaavia esimerkkejä on osunut havaintopiiriini yhä useammin eri puolilta maata, viimeksi kesäkuussa 1994 Joensuun Pesolantieltä. Tietoista, yksittäisten projektien tai uusien ei-institutionaalisten lähestymistapojen soveltamista etäännyksen byrokraattis-professionaalista lähtökohdista. Voin vain aavistaa, miten tärkeitä ne ovat työntekijöille, olenhan itsekkin sairaalloisen riippuvainen onnistumisen kokemuksesta. Joku kertoi minulle jopa, että jaksaa tehdä rutiinityötään jo siksi, että tietää vapaaehtoistyöntekijöidenkin jaksavan siellä yhteisesti käynnistetyssä projektissa. Tärkeänä kannustimena on positiivinen julkisuus edes oman alan keskusteluissa ja seminaareissa.

Julkisuus voi kyllä joskus kohdistua melko mitäänsanomattomiin juttuihin. Vapaaehtoistyön tutkijoiden opintomatka Ruotsiin keväällä 1991. Meidät vietiin johonkin lähion julkiseen rakennukseen. Ja mikä tuo suuri ruotsalainen innovaatio oli: koululaisten iltapäiväkoti, jota käytettiin myös vanhusten päiväkeskuksena. Kysyin, mitä koululaiset ja vanhukset täällä yhdessä sitten puuhaavat. "Nyt olet ymmärtänyt väärin, eivät he ole täällä yhtäaikaan, vaan vanhukset ovat aamupäivällä". Jasså. Tätä erinomaista ideaa - tilojen vuorokäyttöä - ravataan henkilökunnan kehujen mukaan solkenaan Suomesta katsomassa.

Näenkö oikein: pienten kuntien "takapajulat" voivatkin olla tässä edellä

Yhtenä positioideni herkuullisena piirteenä olen kokenut mahdollisuuden tehdä vertailua erilaisten kuntien ja paikallisyhteisöjen kesken. Hyvin pian huomasin, että pienemmissä maalaiskunnissa havaitsemani ilmiöt eivät oikein mahtuneet samaan epävirallista sektoria ja ei-institutionaalista yhteistyötä koskevaan asetelmaani. Niitä ei voi verrata innovatiivisten julkkis-kehittäjien kärkeen, mutta eivät ne myöskään ole kehitysmaita, päinvastoin. Vai liekö niin, että yliopiston kenttäyhteistyön näköpiiriin osuukin pikkukunnista vain poikkeuksellisen ulospäinsuuntautuvat ja itsetietoiset sosiaalityön edustajat. Voiko näiden välittämää kuvaa yleistää?

Mitään romanttista pienissä kunnissa ei ole enempää kuin muuallakaan. Niistä on harvemmin päästy mukaan isoihin projekteihin. Työtä tehdään poikkeuksellisen kovissa paineissa. Erityispalveluita on yhä vaikeampi saada ja kansalaiset ovat eriarvoisessa asemassa. Säästöt koskevat jo välttämättömyyksiä. Paikallinen moraalinen ohjenuora on tiukempaa, esimerkiksi karensilaisia ei elätetä - ainakaan vielä pari vuotta sitten - , vaan heille pyrittiin räätälöimään töitä vaikka väkisin. Vähäväkisten puolustaminen kysyy professionaalista itsetuntoa ja poliittista taitoa enemmän kuin isommissa organisaatioissa, joissa vastuu ei yksilöidy. Mutta toisaalta ja näistä "esimoderneista" haitoista huolimatta ote työhön voi olla kokonaisvaltaisempi ja responsiivisempi.

22-23.4.1991 Kivijärvi-Karstula-Kinnula-Pihtipudas -opintomatkan jälkeen. Tarpeeksi pienissä toimintayksiköissä epävirallisen ja virallisen raja hälvenee. Näissä kunnissa on jo pitkään ollut se tilanne, miltä suuret kunnat ovat säästyneet: on pakko käyttää mielikuvitusta, jotta palvelut saadaan pelaamaan. Henkilökohtainen vaikuttaminen, epävirallisen kytkentä, yhdistämismallit, sektorijaon unohtaminen. Mutta nämä eivät pidä "kokeiluistaan" meteliä. Reissulla saimme kuulla, että mm. sellaiset suuret innovaatiot kuten esiopetuksen ja alkuopetuksen yhdistäminen, vanhusten itsehallinnollinen yhteisöasuminen ja koulun vapaaehtoistoiminta vanhainkodilla ovat jo pitkään toimineet joissakin kunnissa ilman erityistä julkisuuden valokeilaa. Opiskelijoita muuten houkuteltiin kovasti hakemaan täyttämättömiä virkoja.

18.10.1991 Sisällönkehittämisprojektin palaveri eri kuntien kesken, ajankäyttöselvityksen tuloksissa yllättävää: pienissä kunnissa kävi päivittäin enemmän asiakkaita kuin Jyväskylän sosiaalityöntekijöillä. Vain Jyväskylässä on erikseen toimeentulokikanslistit, toimiva ajanvaraus ja iltapäivät pyhitetty toimistotyölle. Silti Jyväskylän työntekijät mainitsivat muita useammin kehittämisen esteeksi asiakastyön kiireisyyden.

29.3.93 Kimingin kylätalo. Marja Heikkilä palautti järkeä maaseudun palvelujen kehittämiseen: ei pienellä väestöpohjalla voi tarjota vaihtoehtoja kovin runsasti, jo välimatkatkin tekevät sen epärationaaliseksi.

16.11.91 Saarijärvi. Tapaamassa opiskelijoiden kanssa pohjoisen Keski-Suomen yhdeksän kunnan sosiaalityöntekijöitä. Keskustellaan viranomaisverkostoista. Yritän katsoa vieraskoreuden taakse, mutta silti tuntuu, että pienissä kunnissa viranomaisverkostot ja yhteistoiminta ovat itsestäänselvyys, jota käytetään tapauskohtaisesti tai tavataan luonnostaan eri yhteyksissä jopa päivittäin. Se ei ole erikseen organisoitua, suunniteltua ja raportoitua. Tuttuuden perusteella yleensä otetaan yhteyttä työntekijään, josta uskotaan olevan tässä apua.

Pienissä kunnissa ei ainakaan ole vaarana hukkaa liian mahtipontisten yhteistyöverkostojen vyyhtiin. Myöskään liian usein toistuvat kehittämisprojektit ja muut reformit eivät estä paneutuvaa työskentelyä. Päinvastoin tutkimusongelmani kysymykset voivatkin olla aiheita, joiden liika penkominen on talonpoikasarjen vastaista. On kyliä, jossa "vapaaehtoistyö ja yhteistyö ovat kirosanoja", sillä ne loppuvat heti, kun niitä joku alkaa ulkopuolelta erikseen organisoida, kuten erään kunnan edustaja kuvasi kolleegani Raili Haakin tutkimusprojektin (Haaki 1994) palaverissa. Vapaaehtoistyö ja yhteistyö ovat modernin yhteiskunnan luomia erityisiä nimikkeitä asioille, jotka ovat perinteisissä yhteisöissä olemassa nimettöminä itsestäänselvyyksinä tai jopa asioina, joita ei pidä ilmaista sanoilla, vaan osoittaa teoilla. Niinpä minä alan muodostaa käsitystä, että epävirallisen sektorin ja ammattillisten järjestelmien jyrkkä erillisuus onkin ollut vain yksi välivaihe, poikkeustila, modernin kehityksen funktionaalinen, mutta väistyvä ilmiö.

Rakennan typologian!

Mitä enemmän olen kerännyt aiheistani havaintoja, sitä vähemmän uskallan esittää yleistettäviä, edes Suomea kattavia väittämiä siitä, millaista on sosiaalityön ja epävirallisen sektorin välinen interaktio. Se näyttäytyy niin erilaisena eri näkökulmista ja erilaisissa konteksteissa. Paremminkin olen innostunut tulkitsemaan havainnoistani differentoivaa ideaalityyppien luokittelua, joka perustuu enemmän yksittäisesimerkkeihin kuin kattaviin analyysihin.

Pohjaan typologiani hyvinvointivaltiokeskusteluissa jo jonkin aikaa käytettyyn kolmivaiheiseen historialliseen periodisointiin. Esimerkiksi Kyösti Urposella oli tällainen laaja taulukko esillä vapaaehtoistoiminnan seminaarissa Rovaniemellä keväällä 1993. Itse en hahmota kolmea ideaalityyppiä niinkään historiallisesti perättäisinä, vaan nimenomaan rinnakkaisina ja osin toistensa sisään limittyvinä. Jo väitöskirjani ensimmäisessä osassa (Matthies 1993b) käytin niitä kuvaamaan sosiaalityön modernisoitumisprosessin kolmea vaihetta¹⁰. Nimitin niitä

1. pioneerivaiheen esimoderniksi sosiaalityöksi,
2. institutionaalis-rationaaliseksi moderniksi sosiaalityöksi ja
3. refleksiiviseksi sosiaalityöksi.

Risto Eräsaarelta (1993, 20) - joka on varmaan jo vaikuttanut edelläkuvattuun luokitteluuni - löysin vastaavan luokittelun sosiaalipoliittisista diskursseista¹¹:

1. Social Point of View (SPW)
2. Institutional Social Policy (ISP)
3. Fragmented Social Policies (FSP)

Elokuussa 1994. Tutkin Ripan kaaviota. HEUREKA! Tähän samaan kuvioonhan loksahdavat ne erilaiset vapaaehtoistoiminnan luokitukset, joita olen tavannut ulkomaisissa teksteissä ja jota olen yrittänyt tehdä

¹⁰ Typologisoinnin ideapohjat olen napannut Christoph Sachßelta (1988) ja Dewe & Ferchhoffilta (1985)

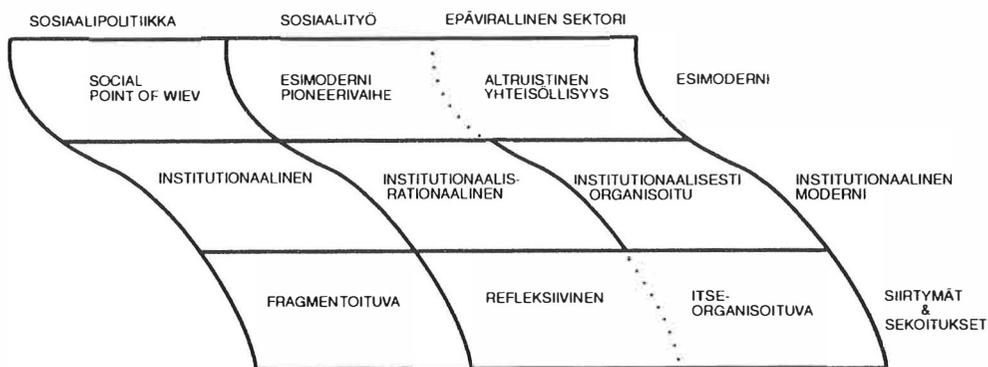
¹¹ Kuten ei moni muukaan, en väitä käsittäväni Eräsaaren koko kuviota, vaan otan siitä juuri sen, mitä luulen ymmärtäväni ja tarvitseväni.

Suomesta. Mitenhän tällä koneella tehdään kolmirivisiä ruututaulukoita?

1. Altruistinen ja yhteisöllinen vapaaehtoistoiminta
2. Hyvinvointivaltion organisoitu vapaaehtoistyö
3. Itseorganisoituva kansalaistoiminta.

Typologiassani on olennaista nähdä, että epävirallisen sektorin ja virallisen järjestelmän toiminta ovat selkeästi erillisiä instituutioita vain modernissa tyypissä. Aika pian huomaan, että viivoittimella vedetty ruututaulukko on muutoinkin vastahankainen ajatukselleni "vastavuoroisen vaikuttamisen" (Bielefeldin neuvot) dynamiikasta.

25. 0. 94. Voisiko sen piirtää ketjuna tai aaltolina - epävirallisen ja virallisen jatkuvana keskinäisenä uudelleenlimittäytymisenä?

Tyyppi yksi: kun eriytymistä ei vielä ollut tapahtunut

Eräsaari puhuu "Social point of Wiev"- diskurssin kohdalla ensimmäisestä modernista. Se kuvaa sosiaalipolitiikan pioneerivaihetta, jolloin keskityttiin minimiturvan järjestämiseen. Olkoon kysymys mahtipontisesti historiallisesta vaiheesta tai kevyemmästä diskursiivisesta tyypittelystä, minun typologisoinnilleni on olennaista, että virallinen ja epävirallinen auttamisjärjestelmä vasta alkavat eriytyä toisistaan. Vastaavaan aikaan sijoittuvat "esisosiaalityön" pionee-riprojektit, kuten ensimmäisten klassikoiden toiminta, ensimmäiset alan vapaaehtoisjärjestöt, naisyhdistysten auttamistoiminta ja kansalaisliikkeet. Niitä ei vielä hahmoteta erityiseksi sosiaalityön instituutioksi, joksi ne kehittyvät vasta myöhemmin.

Hyvin väljästi typologisoiden voi esimodernin vaiheen luokittelua sovittaa mielestäni pienten kuntien ilmiöihin. En suinkaan tarkoita, että pienet kunnat eläisivät viime vuosisataa. Mutta monissa havainnoissani kuvastuu talonpoikaisjärki, jossa joudutaan keskittymään olennaiseen ja jossa epävirallisen ja virallisen järjestelmän rajasta ei tehdä itsetarkoituksellista numeroa.

Marraskuussa 1991 Suolahdessa jossakin kehittämispäivässä Sumiaisten sosiaalijohtaja Outi Markkanen kehittämishysteriasta: Pienet kunnat eivät ole kerskakehittämiseen koskaan lähteneetkään, ei siellä ole voitu kysyä, mitä uutta ja kivaa tänä vuonna. "Rahaa tulee vain valtiolta, palveluja on kunnan järjestettävä ja rakkautta saa epäviralliselta puolelta."

Ehkä aistimani kuntatyyppien eron voisi ilmaista niin, että pienissä kunnissa sosiaalityön on oltava nöyrempi suhteessa kansalaisyhteiskuntaan, koska ei ole massaa, isoa organisaatiota tukena. Tästä nousee - ei suinkaan kaikkialla - toisenlainen, vahvempi auktoriteetti ja autonomia, joka on kylläkin erittäin henkilösidonnaista. Mitä pienempi paikkakunta, sitä vähemmän on merkitystä instituutioiden tai järjestöjen nimillä ja sitä suurempi merkitys persoonallisuuksilla, joiden mukaan projekti leimautuu. Samoja juttuja voidaan tehdä osana virallista, yhdistyksenä tai näiden yhteistyömuotona sen mukaan, mikä katsotaan toimivimmaksi.

20.01.1994 Selaan muistiinpanojani. Poikkeuksellisen useissa jutuissa aktivisteina ovat paikkakunnalle muualta muuttaneet, suomalaistuneet

ulkomaalaiset tai ulkomailla oleilleet. Ehkä heillä on enemmän avaruutta ympärillään ja vähemmän ennakkorasitteita.

Koska tällainen auktoriteettiasema laajentaa yhteistyön kombinaatiomahdollisuuksia, se voi periaatteessa antaa enemmän työvälineitä kuin hyvinvarustettu itseriittoinen iso organisaatio. Eräsaaren (mt. 20) kuvion mukaan (käsittääkseni) tässä tyyppissä politiikka onkin professiota tärkeämpi väline. Paikkakunnan koko ei ole mielestäni kohtalonomaisesti määrävä tekijä, vaan voin kuvitella, että samaa tapahtuu kaupungeissakin esimerkiksi tarpeeksi pitkällevedyissä hajaute-tussa organisaatiossa, jossa kehittyy poikkihallinnolliset työyhteisöt, valta on delegoitu ja jossa hahmotettava väestöpohja on tarpeeksi pieni.

Tätä tyyppiä tukee myös mainitsemani havainto, että perinteisissä yhteisöissä vapaaehtoistoiminnasta ja yhteistyöstä ei saanut tehdä eriytynttä "hanketta". (Tai ne automatisoituvat sujuvassa poikkihallinnollisuudessa). Keskinäinen auttaminen tapahtuu pitkälle perinteisten verkostojen kuten sukulaisuuden ja paikallisyhteisön pohjalta, ei erityisesti organisoituna. Olen varma, että näitä epävirallisen sektorin toimintamuotoja on edelleenkin eniten. Sitäpaitsi olen omakohtaisesti kokenut, että monet modernitkaan auttamisjärjestelmät eivät todellakaan toimi vastuullisesti yksilön kohdalla, elleivät omaiset sitä jatkuvasti varmista ja painosta.

Syksyllä 1993. Graduntekijä-opiskelijani alkaa epäillä käsitteitäni. Hän on löytänyt keltaisesta tiiliskivistä (Sosiaalipolitiikka 2017, s. 439), että Anneli Anttonen ja Jorma Sipilä puhuvatkin formaalisista ja informaalisista toimijoista, joista jälkimmäiseen kuuluvat nämä perheet, kolmannen sektorit ja itseavut. Järjestöt ovatkin formaalisia eikä lainkaan epävirallisia. Äh, tuota. Miksi opiskelijat eivät voisi olla yhtä suurpiirteisiä kuin minä, ja kuka käski mennä lukemaan tamperelaisia?

Kakkostyyppissä on institutionaalisuuden turva ja loukku

Ruudukkoni keskimmäinen, institutionaalisen vaiheen tyyppi on tavanomaisin ja tutuin ja olen sitä jo analysoinut väitöskirjani muissa osissa. Kertaan tässä jäsenyksieni, jotka selittävät, miksi pidän tätä tyyppiä sosiaalityön ja epävirallisen sektorin yhteistoiminnan kannalta haasteellisimpana. Äkkiä modernisoitunut toimintaympäristö takertuu kovasti ulkoiisiin kehityksen merkkeihin ja näyttä-

viin rakennelmiin. Sosiaalityön professionaalinen kehitys on perustunut siihen, että se erkaantuu omaksi instituutiokseen vapaaehtoistoinnasta ja maallikoiden avusta. Työnjako myös järjestelmien sisällä eriytyy. Myös vapaaehtoistoinnasta tulee erillistä ja tarkoin säädelyä ja sisäisesti jaoteltua toimintaa, jolla on omat kenttensä ja byrokratiansa. Ja ennen kaikkea: hyvinvointivaltio määrittelee itse, millaisen vapaaehtoissektorin se sallii rinnalleen. Tekstianalyysini tuotti kolme keskeisemmin toistettua piirrettä, joilla vapaaehtoistoinnin oikeutus hyvinvointivaltion laajentumisen aikana taattiin:

- sen tulee olla vain täydentävää, ei virallista korvaavaa
- sen on toimittava yhteistyössä virallisten auttamisjärjestelmien kanssa ja
- sen on sisällöllisesti oltava jotakin muuta kuin mitä virallinen on (esim. innovaatioiden kokeilu, erityisryhmät, "ihmisläheisyys ja yhteisöllisyys"-glorifiointi).

Nykyisestäkin vapaaehtoistoinnasta suurin osa on sovitettu näiden kriteerien alle. Sekä institutionaaliselle vapaaehtoistoinnalle että sosiaalityölle on rakennettu selkeät kuviot, jopa velvoitteet yhteistoimintaan. Mutta silti sen onnistumiselle näyttää olevan enemmän esteitä kuin takeita, sitä varjostaa esimerkiksi jatkuva keskinäisten rajojen tarkistus. Kohtalokkainta on, että näillä ominaisuuksilla kiinninlautettu vapaaehtoistointa ei toimi, jos virallinen auttamisjärjestelmä dramaattisesti heikkenee - silloin kun vapaaehtoistointaa eniten tarvittaisiin.

Jos professionaalisen autonomian puute jarruttaa vahvimmin ei-institutionaalisten menetelmien rohkeaa kokeilua, on myös hyvinvointivaltiolla alisteisen modernin vapaaehtoistoinnin autonomia kovin kapeaa. Suomalaisen vapaaehtoiskentän tietopankkini ilmaisi sen näin:

Lokakuu 1993 Tallinna. Sosiaalipolitiikan päivät. Pirkko Hakkaraisen alustus. Vapaaehtoistoinnin haluttiin olevan "talutettua ja organisoitua". Järjestöjen ulkopuolista vapaaehtoistointa ei oikein sallita, eikä ainaakaan rahoitettaisi samoista apajista.

Siksi institutionaalinen vapaaehtoistyö muuttuu itsekin helposti rutinoituneeksi ja byrokraattiseksi. Toinen hyvä kitetyys pioneerivaiheen ja modernin vapaaehtoistoinnin eroista:

25.3.93 Lapin yliopistossa vapaaehtoistyön seminaarissa Martti Siisiäisen luennosta: Ennen järjestöt toivat hyvinvointivaltiolle ongelmia esiin, nyt järjestöt ottavat valtiolta vastaan ongelmanmäärittelyitä.

Mutta kuinka sovittaa tähän kuvioon kokeilumme sosiaalityön kentällä ja seminaaritähkien menestyskertomukset? Nehän kuvaavat nimenomaan ristiriitaa refleksiivisyyden haasteen ja modernin institutionaalis-rationaalisen toimintaympäristön välillä. Niinpä ihastuinkin Eräsaaren kolmijaon toiseen vaiheeseen, koska institutionaalista sosiaalipolitiikkaa vastaa ilmaisu "coming of second modernity". Kuvaamani professionaaliset innovaatiot ovat pyrkimystä ulos moderneista instituutioista kohti "jälkiteollista" autonomisempaa sosiaalityötä. Ne eivät ole vielä täysin mutkatonta ja tasavertaista yhteistoimintaa epävirallisen kanssa, mutta ne ovat lupaavia avauksia siihen ja paikoin jo pitkälle menevää etäänymistä "institutionaalisesta tekniikasta" (Eräsaari 1993, 20).

Sosiaalityön institutionalisoituminen on ollut tärkeää ammattikunnan kehitykselle ja taatusti myös päivittäisille avuntarvitsijoille. Mutta Jorma Sipilän 27.11.90 pitämästä luennosta olen kirjannut väitteen, että valtio suojaa Suomessa myös huonon professionaalisen suorituksen asemaa. Kun instituution oma reformipaine on ohitse, ei ole kunnianhimoa jatkaa innovaatioita. Liian tiheästi organisoidut ja vaihtuvat ryhdistymiskampanjat taas tekevät kaikesta entistäkin latteampaa. Jos asetetaan liian monia tulostavoitteita, saadaan hyvin vähän tuloksia.

Jos instituutio voi piilottaa yksilöllistä vastuuta, se voi myös napata innovaatiot sosiaalityön käsistä. Usein todellisesta kehittämisestä kiinnostuneet työntekijät pääsevät etenemään urallaan. Se merkitsee välimatkaa asiakkaisiin ja siirtymistä hallinnollisiin tehtäviin, kokouksissa istumisiin, edustamiseen, papereiden tekemiseen. Tämä ei vastaa useimpien sosiaalityöntekijöiden käsitystä siitä, mitä todella haluaisivat tehdä.

Sektoreita ylittävissä verkostoissa sosiaalityö on yksi mahdollinen yhteistyökumppani, mutta sillä ei ole etuajo-oikeutta saati monopolia yhteisöjen kanssa flirttailuun. Epävirallisen sektorin hankkeet eivät välttämättä miellä juuri sosiaalityötä yhteistyökumppanikseen - vaikka alkuperäinen tutkimusasetelmani olisi sitä edellyttänyt! Suomalaisessa suhteellisen kansanläheisessä (modernissakin) poliittis-hallinnollisessa kulttuurissa uusia hankkeita kehittävät kansalaiset voivat ottaa yhteyttä suoraan hallinnon yläpäähän. Ideanikkarit ja innovaattorit ovat jo aikoja sitten oppineet, että asioita ajetaan sitä kätevimmin, mitä vaiku-

tusvaltaisimman henkilön kanssa niistä sovitaan. Miksi siis etsiä sosiaalityöntekijän kumppaniksi? Sosiaalityön peruspuurtaja ei ehkä lainkaan pääse kosketukseen uusien mielenkiintoisten juttujen kanssa.

19.1. 94 Puhelu Suonenjoelta: "Työkkäri on nyt myös aivopesty" ja työttömille on syntymässä uusi kierrätysprojekti. Huomaan, että minulle käy samoin kuin Sirkkulanpuiston kohdalla - alan jarrutella ja varoitella heitä. Etteivät nyt yritä liikaa, onko tarpeeksi vastuunkantajia. Hyvät ihmiset, ei kai sentään rivitalolainaa! Talon jälkeen on tullut vielä paljon muutakin. Jos alan itse puhelimen päästä rajoitella aktivistien intoa, en saa ihmetellä, jos sosiaalityöntekijät säikähtivät omaa rohkeuttaan oman työnsä hypyissä.

Jos olisin itse sosiaalityöntekijä, minulla ei olisi ehkä motivaatioita joihinkin heiveröisiin ja irrallisiin kokeiluihin, ellen voisi selvästi nähdä, että perustyön paineet kasvavat siitä jotenkin. On oltava vakuuttunut, että ei-institutionaaliset menetelmät heijastuvat rakentavasti koko käsissäni olevaan alueeseen ja oven takana jonottavien ihmisten elämäntilanteisiin. Aina ei siis ole kysymys huonosta professionaalista työstä, jos jalkautumishanteita ei toteuteta. Kysymys voi päinvastoin olla välttämättömästä professionaalista itserajoituksesta, keskittymisestä siihen, mikä on asiakkaiden kannalta nyt olennaisinta. Herbert Effinger (1993, 44) kuvaa jopa saksalaisten vaihtoehdoisen sosiaalityön tekijöiden nyt näkevän, että maailmaa ei muuteta paremmaksi vain liehumalla liikkeissä, vaan sen rinnalla on tärkeää osata kunnollista ja vastuullista asiakastyötä.

Lisään typologiaani vielä paikkakuntakategorian: hankalin sauma tutkimuskysymykselleni on tila, jossa ollaan vasta irtaantumassa pikkukaupunki- tai kirkonkylä-tyyppisestä tuttuuden ja perinteiden kahleista, mutta ei ole vielä saavutettu aitoa ja vakiintunutta urbaania tilaa nimenomaan sosiaalisessa mielessä. Eri kenttien kohtaamiset ovat ohuella ja keinotekoisesti organisoidulla pohjalla. Elävä anonyymi "Szene" kaikkine mahdollisuuksineen on vasta puhkeamassa:

27.11.90 Kuuntelen joidenkin pääkaupunkiseudun vapaaehtoistyö- ja yhdyskuntatyöaktivistien puheita, ja kirjaan vihkoon: täällä onkin jo opittu elämään kaupungissa. Monet jutut nousevat nimenomaan kaupunkikulttuurina; nuorisotalojen vapaaehtoispäivystykset, uusosuuskunnat, kerros-

talojen yhteistilojen käyttö, kuluttajaliike, asukaskahvilat, yökirjasto.

siis - coming of second modernity?

Kolmas tyyppi on hämärä, mutta väitän sen silti näkyvän

Samalla kun täytän typologiani kolmatta rivistöä, yritän todistaa, että epävirallisen sektorin ja hyvinvointivaltiollisten järjestelmien suhde ON muuttumassa. Mennyttä raportoivaan ja nykyisyyttä havainnoivaan tutkimuspäiväkirjaani alkaa sekoittua tulevan ennustamista. Ruudukon kaikki kolme toimintakenttää - sosiaalipolitiikka, sosiaalityö ja epävirallinen sektori - ovat liikkeessä, mutta eivät vielä tiedä minne. Ja vaikka toivottuja malleja hahmotettaisiinkin, niiden edistäminen on tullut yhä työläämmäksi. Eräsaaren (1993, 20) kolmannessa diskurssissa, fragmentoituvassa sosiaalipolitiikkassa on kylläkin päästy perille "toiseen moderniin". Sen toimintamalleina ovat "contractual projects", jonka proosallisesti ymmärrän sopimuksenvaraisiksi hankkeiksi. Vakuutuksen ja hyvinvointipalvelujen rinnalla alkaakin voimistua "self-organization". Professio muuttuu asiantuntijuudeksi. Kaikki on täynnä riskiä. Niin on myös yritykseni "realisoida" fragmentoituvan sosiaalipolitiikan tyyppiä hajanaisten ja keskenään ristiriitaistenkin ilmiöiden pohjalta.

Sosiaalityö voi muuttua kuviossa refleksiiviseksi asiantuntijuudeksi, jolla on avoin ja tasavertainen suhde epäviralliseen sektoriin. Nyt alan jo nähdä myös epävirallisen sektorin muutoksen suunnan: sen on (taas) pakko alkaa seisoa omilla jaloillaan. Visioitani tukevat monet yhteiskunnan muutosteoriat.

14.06.94 Laitoksen kesäkoulussa Jouko Nätin luento "Mureneeko normaalityösuhde". Uusfordismiin kuuluu mm. joustava tuotanto, eriytynyt kulutus, heikkenevä ammattiyhdistys, welfare mix, mutta ne edellyttävät "kulttuurista siirtymää". Nämähän ovat kaikki juuri sitä, mistä olen tehnyt havaintoja, mutta joiden keskinäistä logiikkaa en ole tavoittanut!

Siirtymiä?

Jostakin syystä huomaan, että mitä syvällisempiä ja hallitsemattomampia muutostrendit ovat, sitä helpommin sortuu kepeään, kyynis-ironiseen osoitteiluun muiden avuttomuudesta. Olisi niin helppoa olla vain ulkopuolinen

tarkkailija - koska olen itsekin niin hämmentynyt. Minullakaan ei ole ratkaisuja, eikä osuutta muutoksen dynamiikassa. Havaintoni ovat vielä sulattemattomia fragmentteja. Kannan ne tähän kykenemättä esittämään niistä vielä mitään muuta omakohtaista, kuin tunteen siitä, että näillä on merkitystä.

"Kulttuurinen siirtymä" kuulostaa oikein osuvalta ilmaisulta sille, mitä on tapahtumassa. Mutta siirtymää pidättelevät vielä vahvat kiinnikkeet institutionaaliseen toimintakulttuuriin, varmuuden tarpeisiin. Se tekee kipeää, kuten pohjoismaiset kollegat olivat jo välittäneet:

Syyskuu-91 Kööpenhamina, vapaaehtoistyön tutkijoiden kokous. Norjan ammattiyhdistysliike ei halua, että työllisyysvaroja käytetään vapaaehtoistoiminnan organisointiin (työntekijöiden palkkaamiseen frivillighetcenterihin). Pitää olla oikeaa tuottavaa työtä.

Juuri muutoksen nopeus on yllättänyt minun lisäksi monet muutkin. Näin siitä huolimatta, että olen aavistellut Keski-Euroopan kehityksen pohjalta, ettei meillä ehkä sentään työvoimapulaa 1990-luvulla. Täyskäännökset voivat olla nöyryyttäviä.

4.1.93 Keskusteluja Pirkko Hakkaraisen kanssa. Järjestöillä on kova tarve muuttaa toimintaansa kansalaistoiminnan suuntaan ja legitimoitua sitä kautta. Se mitä 1980-luvulla yritti olla omaehtoista, oli monelle perinteiselle järjestölle kauhistus. Nyt yrittävät muuttaa toimintaansa takaisin kansalaistoimintaan. Sinne on mennyt nuoria työntekijöitä, joille julkisen sektorin rutiinit ovat liian helppoja. Eikä rahoitus ole itsestäänselvää. Kova kilpailu julkisenkin kanssa myytävien palvelujen tarjoamisesta.

Lokakuu 93. Sosiaalipolitiikan päivät Tallinnassa ja Pirkon alustus "Lama-Suomessa tapahtuu": nyt taas saa tehdä itse. Autonomia-kysymykset nousseet esiin, korporatismi rakoilee. Riippumattomille hankkeille on selvästi tarvetta. 1980-luvulla nämä vielä voitiin funktionalisoida hyvinvointivaltiolle, mutta nyt siihen ei ole varaa eikä voimia. Ollaan hiljaa tyytyväisiä, jos jotain tehdään.

Heinäkuu 1994. Osun Global Welfare-konferenssissa samaan ruokapöytään valtion keskusviraston muutaman entisen työntekijän kanssa,

jotka ovat nyt siirtyneet järjestöihin. He kertovat avoimesti, että nyt hävettää katsoa, mitä suunnitelmia vielä äskettäin tehtiin. Ja kysyvät, miten epävirallisen sektorin tutkijaverkoston voisi liittyä ja mitä olemme tekemässä.

Elokuu 1994. Tapaan Jyväskylän nuorisoverstaan vetäjää Jussi Rautalampea. "Aloitettiin kymmenen vuotta liian aikaisin, ei saatu mitään tukea. Nyt samoihin juttuihin syydetään rahaa, mutta meidän kokemuksesta ei olla kiinnostuneita... Nuorisotyöttömyyden tilastointi lopetettiin toissa vuonna, kun se kiipesi yli 50 prosentin. Kenelläkään ei ole vastausta tähän". Mutta opetusministeriö on jo ottanut Jussin työryhmään.

Vaikka uudistusmielisyyttä on todistelujeni mukaan Suomen sosiaalipolitiikassa ollut tähänkin asti, on sen volyyymi nyt aivan toinen. Pinnallisen innovoinnin ja imagon kiillottelun tilalta etsitään - ainakin jossakin - vakavasti yhteyttä mihin tahansa, jossa on lupausta edes osaratkaisuihin. Itsetarkoituksellinen pikkukiva kokeilu tai teennäinen kansalaisyhteiskunnan lähentely ei saa vastakaikua. Valtio on jo pakkosaumassa, mutta kohtaaminen kansalaisten aitojen resurssien kanssa on edelleen takkuista.

18.04.1994. Ikaalinen. Naiset suunnittelussa-seminaari. Ympäristöministeri Sirpa Pietikäinen analysoi maan tilannetta Takaisku-kirjan pohjalta. Hän haluaisi nähdä, että syntyy kolmannen sektorin vahvoja verkostoja, naisten omia projekteja, vastuunkantajanaisten yhteisöjä, jotka jakavat valtakeskittymää moniksi keskiöiksi. "Tuskailusta on mentävä nyt eteenpäin".

08.06. 1994. Joensuu. Palaveri Seppo Roivaksen "Tiloja vai tekoja" -tutkimuksesta. Työvoimaministeriö rahoittaa hankkeen saadakseen tietää, pitävätkö kansalaisaktiviteetit yllä työttömien työmarkkinakelpoisuutta. Alustukseni shown vievät kiihtyneet paikalliset sosiaali- ja työvoimaviranomaisnaiset kuultuaan että paikalla on myös työvoimaministeriön edustaja: Miksi työtön ylioppilas vailla jatkopaikkaa ei saa opiskella avoimessa korkeakoulussa, miksi työllistämistukea ei saa järkevään kansalaistoimintaan, miksi kursseilla katkotaan syntyneet viritykset jne. Ministeriön avuton vastaus: "kun nämä etuisuuksien väärinkäytökset ovat..."

22.06. 1994. Puhelinkeskustelu sosiaali- ja terveystieteiden ministeriöön. Myös heillä kova paine saada liikkeelle esimerkiksi toimenpideohjelma kansalais- ja vapaaehtoistoiminnan sekä työttömien aktivoimiseksi. Hallitus odottaa esitystä alkusyksystä.

Henkilökohtaisella paikallistasolla ilmiö näkyi jo aikaisemmin:

Kevät 1993. Lasken, että keskellä kiireisintä opetus- ja tutkimuskautta juoksen viikossa keskimäärin 4 - 5 eri foorumin palaverissa (esim. päivähoidon toimintakeskuksen ideointi, opiskelijan toimintatutkimus-gradu, asukasyhdistys, taloyhtiö, seurakunnan pakolaistyöryhmä, vihreät naiset, puhumattakaan opetussosiaalikeskuksen ideariihistä), jossa ylikuormitettu aktiiviväestö tapaa toisiaan puhkomassa päätään sillä, miten passiiviväestöä potkittaisiin liikkeelle "toimimaan". Mistä löytyisi edes yksi uusi aktivisti? Alan salaa kadehtia sitä työtöntä, joka onnistuu pysymään meiltä piilossa.

Alkupalvi 1993. Jyväskylän kaupunkiseurakunnassa on menossa hallinnonuudistus, jossa kaupunginosakohtaisten maallikkoneuvostojen taloudellinen päätösvalta keskitetään keskuseurakunnan byrokraateille ja poliitikoille. Perustelu kuulostaa mm. tällaiselta: "Nyt seurakunta-aktivistit vapautetaan hallinnoinnista tekemään vapaaehtoistyötä".

Näissä pitäisi ehkä näkyä enemmän nöyryyttä suhteessa kansalaisten omiin intresseihin (kuten esimodernissa). Varsinkin työttömät ovat paikoitellen raivoissaan tavasta, jolla heitä yritetään aktivoida.

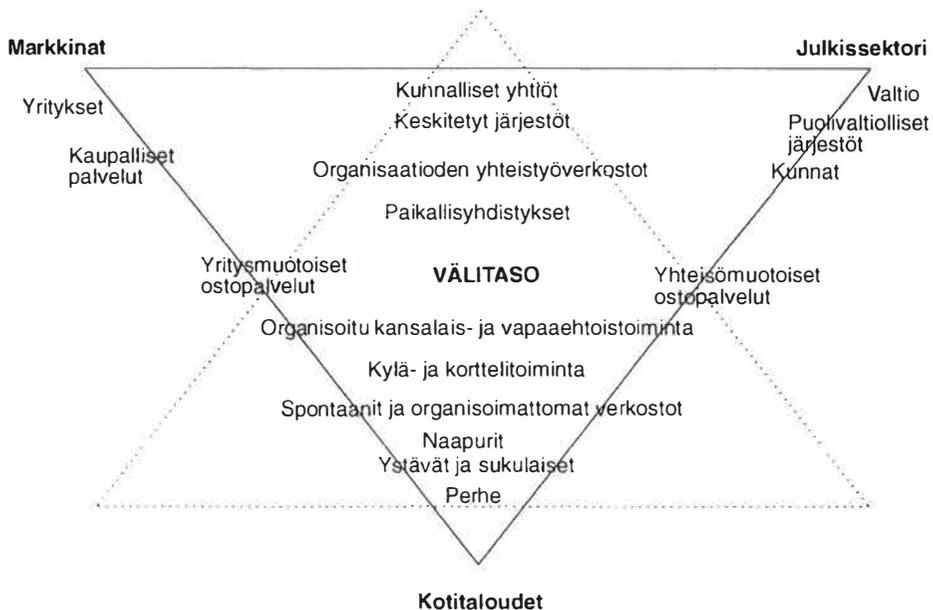
5.3. 94 Työttömän kollegani Ulla Kososen palaute Hesarin yleisönosastolla ("Kuka on mallikelpoinen työtön?") fysiologian tohtori Ilpo Kojolle, joka on lehdessä mennyt neuvomaan, kuinka "aivojen toimintakykyä kannattaa työttömyydenkin aikana vaalia". Ulla kuvaa osuvasti siirtymän ristiriitaa: "Nyt kuitenkin 500 000:lta ihmiseltä on otettu pois heidän tämänhetkisen elämänsä perusta eikä heitä lohduta tieto siitä, että ehkä joskus tulevaisuudessa vallitseekin erilainen arvomaailma".

Edelleen kaikkia tahoja "kehoitetaan ryhtymään välittömästi toimenpiteisiin ja

kutsumaan kokoon tilaisuuksia, rakentamaan suunnitelmia sekä tarttumaan työhön" (STM:n tiedote STM:n ja järjestöjen välisestä neuvotteluista suurtyöttömyyden ongelmien lieventämiseksi).

Epävirallisen siirtymät

Uudessa tilanteessa myös epävirallinen sektori on pakotettu aktivoitumaan. Ja yhä enemmän se näyttää törmäävän siihen, että virallinen järjestelmä ei osaa tukea sitä oikealla tavalla, oikeaan aikaan ja oikeassa paikassa. Epävirallisen sektorin pitkäjänteinen aktiviteetti ei jatkossa voikaan olla enää yhtä olennaisesti kiinni siitä, miten julkinen sitä edistää tai sitä integroi. Ihmiset alkavat vain tehdä eivätkä edes etsi sille julkista siunausta - mutta mitä he tekevät, sitä ei voi tietää. Ehkä hieman ylioptimistisena havaitseen, että moni asia on jo tulossa omalla dynamiikallaan. Itsetekemiseen on niin monta pakkoa, josta julkisen politiikan oma uusavuttomuus on hyvin keskeinen. Minä en enää puhuisi niin mielelläni sektoreista, ja hyvinvointitriangelin olennaiseksi kohdaksi alan täsmentää sumeareunaista välitasoa (intermediate area, intermediäre Bereich):

Suomalaista kansalaisyhteiskuntaa ei voi väkisin puhaltaa henkiin, mutta se on nyt tulikokeessaan: kykeneekö se laajentamaan vastuutaan siitä, mihin se hyvinvointivaltion kasvun aikana supistui. Omaehtoisuuden perinteeseen on meillä tullut ehkä rajumpia katkoksia kuin monissa muissa maissa. Yhteistointa ja avautuminen epävirallisen sektorin suuntaan eivät ehkä sittenkään ole kiinni vain professionaalista taidosta eikä organisaation innovaatiokykyisyydestä. Ne eivät riitä tai ovat jo myöhässä. Meistä riippumatonta kulttuurista murrosta on tulossa jo molemmilla puolilla.

20.02.94 Opettaja-lehdessä kerrankin pätkä luettavaa: Tampereen Mummon Kammarin kokeilu sisällyttää vapaaehtoistoimintaa koulujen opetusohjelmaan. "Sosiaalipalvelu - osa tulevaisuuden koulutyötä?...yhteiskunnassa ja koulumaailmassa selkeä sosiaalinen tilaus". Tässä on muutoksen hajua, vaikka onkin vielä peri-institutionaalista erillisprojektineen ja kasvatusoptimismineen. Onko tämä tosiaan aloitettava uudelleen aapisloukalta? Pitää lupautua seuraavaan luento-keikkaan Tampereelle.

7.12.92 Sini Lehtinen soitti ja kertoi ensimmäisen kerran siitä hankkeesta, josta tuli Kansalaisareena. Naisten ideana on tehdä jotakin, joka on tuki paikallisille aktiviteeteille, järjestöille, kunnan vapaaehtoistyölle. Julkaisutoimintaa, välittää yhteyksiä ulkomaille, kääntää kirjoja, tarjoaa kursseja. Vaikutusvaltaiset tahot ovat kiinnostuneita saamaan yksikköihinsä. Luovun kyllä ilomielin konsulttifirmastani, mutta alan taas melkein varoitella, että jättäkää autonomia-haaveenne, se on Suomessa liian epävarmaa.

Kevät 1993. Vapaaehtoistyön seminaari Lapin yliopistossa. Jukka Lyttinen, Oulun työttömien toimintakeskus. Taas jo tuttu, mutta ainutlaatuinen kertomus lukuisista erilaisista toimintamuodoista (työpaja, kutomapiste, ruokala+kahvila, kierrätyspiste, kirpputori, neuvontapiste, keskustelupiiri, työttömät opet pitää kielikursseja). "Mutta kahden tunnin tilaisuuden (joku katutempaus) lupajärjestelyihin tehtiin töitä yksi viikko".

09.04.94 Käyn tutkijaverkoston kokousreissulla Helsingin työttömien toimintakeskuksessa. Väkeä on enemmän ja koulutetumpaa kuin muissa. Muistelen sivugraduani, jossa kymmenen vuotta sitten ihmettelin Göttingin-

genin työttömien keskusta. Mutta nämä puhuvat kuin professionaaliset sosiologit: Suomessa työttömien toiminta käynnistyy jonkun muun siipien suojassa, tähän eri tahoilla on nyt runsaasti rahoitusta. Toisessa vaiheessa toiminta voi irtaantua ohjauksesta. Nyt työttömien toiminta on vakiintunut ja on siinä kriittisessä vaiheessa, jossa meillä liikkeet on yleensä kaapattu. Valtion, ay:n ja muiden omat työttömien integrointipyrkimykset ovat olleet kyvyttömiä. Ministeriön omissa hankkeissa ei tajua siitä, miksi tietyt koulutus- tai työllisyysmallit eivät toimi. Liike pyrkii nyt mukaan valmisteluun asiantuntijana.

Yksilölliset siirtymät ovat ehkä merkityksellisimpiä

Saksalaiset epävirallisen sektorin tutkijat korostavat, kuinka keskeisiä jälkiteollisessa yhteiskunnassa ovat individualisoituvat elämisstrategiat, jotka etsiytyvät erilaisista yksilöllisistä syistä myös tavanomaisten työmarkkinoiden ja työttömyyden välimaastoon (intermediärer Bereich). Monien tapaamani ihmisten omakohtaiset tuntemukset ovat jo edistäneet yksilöllisiä siirtymiä. On kertynyt tarpeeksi syitä tietoiseen valintaan, tai sattuma on tuonut siihen tilaisuuden. Tärkeintä on, että ihminen kokee tekevänsä jotakin itselleen merkittävää - uhrautumiset tai järjestelmien toiveisiin vastaaminen ovat toissijaisia.

Syky 1991. Opiskelijoiden kysely sosiaali- ja terveysjärjestöjen työntekijöille. Työsuhteiden jatkuvuus oli järjestöissä epävarmaa ja suhdanneherkkää, palkka joskus jopa heikompa, työajat epäsäännöllisiä ja työtehtävät rajaamattomat. Silti työntekijät, jotka olivat olleet aikaisemmin kunnissa, kertoivat viihtyvänsä järjestössä paremmin, koska kokivat voivansa sitoutua työhönsä ja järjestönsä ideologiaan paremmin, heillä oli suurempi vapaus ja vastuu työn tekemisessä ja pakko toteuttaa itseään ja luovuuttaan.

Helmikuu 1994. Haastattelen erästä kansalaisareenalaista paikantaakseni uusien juttujen subjektiivista dynamiikkaa. Ollut useilla näköalapaikoilla. Ja vihainen sisältä näkemilleen miehille valtarakenteille, muille naisille, jotka tappelevat vääristä asioista. Ihmiset syrjäytyvät omasta elämästään, demokratia on meillä aivan tyhjää. Kansalaisareenan mukaan lähteminen näiden kokemusten pohjalta, eksistentiaalisena juttuna. "Näin pitkä tie piti

käydä että oppi..." Vuodessa saatu aikaan verkosto, lehti, neljä maksullista projektia tiedossa, myyty kursseja. "Mobilisoinnin osaaville on nyt hommia". Hänelle on tärkeää vaikuttamisen aspekti, ei niinkään jonkin toiminnan itsetarkoituksellinen käynnistyminen onnistumisen mittarina.

Haastateltavaani kiehtoo lisäksi se, että uudessa hankkeessa voi toimia monipuolisesti asiantuntijana - kaikesta kertyneestä kokemuksista, verkostoista ja virheistä voi olla hyötyä. Kyllä tämän nyt varmasti täytyy olla Eräsaaren "itseorganisointua, asiantuntijuutta, contractual projects, specialized systems". Myös työttömien toiminnassa on tapahtumassa uudenlaista joustavaa professionalisoitumista, joka tuottaa subjekteille merkityksiä.

9.4. 94 Helsingin työttömien toimintakeskus. Talkooväkeä on tarjolla vaihtelevasti. Nyt on remontoitu tiloja. Psykkisen tuen ryhmiä paljon. Ohjelmalehtinen on kuin kansalaisopisto afrikkalaisesta tanssista työosuuskunnan opiskeluun. "Täällä voi toteuttaa itseään jopa paremmin kuin työelämässä ... ei vain halu, vaan kyky omaehtoiseen toimintaan on kasvanut koko ajan, koska siihen tarjoutuu jatkuvasti tilaisuuksia. On siirrytty teatterin katselusta sen tekemiseen".

Tunnustan kyllä, että tarkkaavaisuuteni on koonnut nimenomaan optimistisia näkymiä ja yksityiskohtia. Mutta pitäisikö minun toistaa tässä, kuinka vaikeaa, saamatonta ja puhditonta moni uusikin toiminta toisaalta on. Kyllä nekin jutut on minulle kerrottu: jos Helsingin työttömien toimintakeskuksessa onkin 500 aktivistia, se ei ole paljon yli 50 000:sta seudun työttömästä. Pelkäänkin jo, että joku kunnallisen työmarkkinalaitoksen kaltainen alkaa taas tehdä ylilyöntejä: ei hätää mitään, puretaan loputkin, niin self help kukoistaa. Ja lähdeviitteenä Matthies.

Kevät 1993. Minullahan ei ole ollut henkilökohtaisesti mitään hätää, vain mielettömästi onnea sukupolvineni ja virkoineni. Nyt jälkiteollinen riskiyhteiskunta (tai sitten joku muu) vavisuttaa omaakin tottumistani turvallisuuteen. Edellisenä keväänä sosiaalityön koulutusta oltiin tekemässä tarpeettomaksi. Tänä keväänä osuu vielä lähemmäksi ja kipeää: juuri meidän opetuksemme Jyväskylässä halutaan lopettaa. Joudun käymään lävitse kaikenlaisia nollapisteitä ja vaihtoehtoja. Kuvittelen, että minulla on

niitä paljon. Ja vähitellen minusta tuntuu, että on vain pakko uskaltaa elää myös ilman tätä varmuutta.

Sosiaalityön siirtymillä onkin outo dynamiikka

Mitä tekee sosiaalityö fragmentoituvassa sosiaalipolitiikassa? Fragmentoituu? Riittääkö refleksiivisyys, pienet pyrähdykset epäviralliselle sektorille? Jääkö odottamaan seuraavaa autuaaksi tekevää reformia, esimerkiksi myyttistä "Kelalle siirtoa", koulutuspoliittisia ratkaisuja... Tuleviin reformeihin sekoittuu ensimmäisen kerran enemmän epävarmuutta kuin helpotuksen odotusta. Työelämän fragmentoituminen on jo osa sosiaalityön murrosta, mutta sen ei tarvitse välttämättä ilmetä kaikkialla yhtä rajuna. Mitä enemmän olen seurannut kehitystä mm. Saksassa ja Tanskassa (tähän mennessä kaikki sosiaalityön haasteet ovat jossain muodossa tulleet n. 7 vuoden sisällä Suomeen), sitä huolestuneempi olen siitä, olemmeko opetuksessa ennakoineet tätä tarpeeksi. Monissa maissa sosiaalityö on hyvinvointivaltioiden purkamisessa pirstoutumassa määräaikaikaisiksi projekteiksi, joita myymällä sosiaalityöntekijät voivat työllistää itseään.

Huhtikuussa 1993 opiskelijoiden kanssa Kööpenhaminassa. Perehdyimme puoli päivää Jens Wissingin opastuksella FRIFORMIIN, vapaaehtoistyön ja itseapuryhmien välityskeskukseen. Opiskelija, joka on aina terveen kriittisesti kommentoinut vapaaehtoistyöjuttujani ("Mutta me halutaan kunnon töitä"), intoili kadulle päästyämme: "Nyt mää vasta tajuan, mitä sää oot yrittäny selittää. Että näistä siis voi tulla oikeita työpaikkoja sosiaalityöntekijöille". Jens on vetänyt paikkaa jo useamman vuoden ja kehittynyt siinä pohjoismaisesti tunnetuksi ekspertiksi.

16.02.92. Luento Järvenpäässä diakoni-opiskelijoille. Minulla ei ole heille juurikaan uutta kerrottavaa, sillä he tuntevat vapaaehtois- ja vaihtoehdokentät minua paremmin. Mutta keskustelut ovat hyviä. Ovat lähdössä Manchesterin slummeihin harjoittelemaan. Monet ovat jo mukana eri liikkeissä, pioneerijutuissa, prostituutioneuvonnassa. Mutta ovat katkeria, ettei heille anneta pätevyyttä julkisiin sosiaalityön virkoihin. Vaikutankohan liian kyyniseltä, jos sanon, että tämä voi vielä kääntyä heidän voitokseen. Suuntautuminen institutionaalsiin "varmoin" virkoihin voi olla

pahempi ansa kuin se, että jo koulutuksessa on pakko oppia luomaan toimivia juttuja uusiin polttopisteisiin.

Eikö mikään välimuoto ole mahdollinen? Tanskalaisissa, saksalaisissa ja suomalaisten järjestöjen esimerkeissä autonomisen ammatillisuuden hintana on epävarmuus, projektien lyhytaikaisuus, joskus myös vastuuton tulosvastuu-orientoitunut asiakasvalikointi sekä vastuullisten henkilöiden ylikuormitus. Kokonaissäätöjen saavuttaminen on kyseenalaista, koska vaikeimmat ongelmat jäävät hoitamatta ja koska lopputulos on sama: rahoitus tulee lopulta kuitenkin hyvinvointivaltiolta. Mutta sen pätkittäiseen saamiseen on oltava erikseen laaditut perustelut.

Myös sosiaalityön tulikokeessa on merkkejä ulkopuolelta tulevasta murroksesta, joka on jo muuttanut paljon. On pudottu innovaatioilla ilottelusta puhtaaseen selviytymistaisteluun. Ja taistelemaan asiakkaiden selviytymisen puolesta. Siksi on ollut pakko aivan uudella vakavuudella kääntyä myös epävirallisempien tahojen puoleen. Harvoin enää toistetaan liturgiaa, jonka mukaan vapaaehtoistyö olisi vain virallista täydentävää. Ainakaan vuoteen ei yksikään ammattilainen ole minulle ääneen epäillyt, että vapaaehtoistoiminta valtaisi heidän alueitaan. Tuli velkaneuvonnat, nälkäjonot, kirpputorit, työttömien tukipisteet, pakolaiset. Refleksiivisestä sosiaalityöstä tunnistan paikoitellen toteutuvan ainakin tasavertaisen kumppaanuuden etsinnän epävirallisen sektorin kanssa.

Lähentyminen on arvaamatonta

Luentopyyntöjen vauhti on alkuvuodesta tihentynyt samaa tahtia kuin työttömyysluvut kiipeävät ja kansantalouden muutkin taudit pahenevat. Minua taas pienen tutkimusvapaan jälkeen kiinnostaa, miltä nyt näyttää. Ja yhtäkkiä huomaan yksittäistapauksista, että kansalaistoiminta ja hyvinvointivaltion viralliset järjestelmät eivät olekaan enää (tai olleet vain lyhyen ajan) kovin kaukana toisistaan. Epäjatkuvuus ei ole enää vain vapaaehtoistoiminnan ominaisuus, vaan se koskee myös julkisia palveluita ja markkinoilla tuotettuja yksityisiä palveluita. Aivan kuten jo tanskalaiset meille ennustivat.

Huhtikuu 1992. STH:n seminaari. John Nielsen Tanskasta kertoo kunnallisen sosiaalityön projektiuttamisesta. Painostuksen edessä kumpikin puoli

kykenee muuttumaan: virallinen ei kestä hierarkian varassa, liikkeet eivät kestä yhden henkilön varassa. On pakko limittäytyä.

11.02.1994 Ms-liiton koulutuspäivät Seinäjoella. Luennon lopuksi keskustelua paikallistason tilanteesta: Yhdistysten odotetaan toimivan yhä enemmän itse, viranomaisten apua ei enää saada. Toisaalta ammattilaisten suunnasta on nyt ilmennyt uudenlaista yhteistyöhakuisutta. Mutta sen motiivina on usein se, että vapaaehtoisjärjestöltä haetaan apua oman ammattityön tueksi tai esimerkiksi tukea omien työpaikkojen puolustamiseen.

Helmikuu 1994. Tapahtui erään terveystieteiden vuodeosaston omaisryhmässä. Omaisryhmä kutsuneet paikalle henkilökunnan edustajan vaatiakseen parempaa kohtelua potilaille. Hoitaja pyytääkin itkien ryhmältä tukea sietämättömien työolosuhteidensa muuttamiseksi. Alkavat laatia kirjelmää.

19.2.94 Jyväskylä, Ensi- ja Turvakotien liiton vapaaehtoistyöntekijöiden valtakunnalliset koulutuspäivät. Upeaa porukkaa. Täällä kuulen saman yhtäkkiä järjestöiltä odotetaan paljon ja ihan omatoimisesti pitäisi tehdä. Jossakin yhdistys on joutunut sanomaan irti palkatut työntekijänsä, mutta tarjoaa samoja palveluja edelleen vapaaehtoisvoimin: turvakotipäivystys, erolapsen tapaamispaikka. Raahessa kaupunki pyytää (lopetettujen palvelujen tilalle) turvakotipalveluita myös päihdeongelmallisille, rikosten uhreille ja pakolaisille. Nyt yhtäkkiä luotetaan lujasti, mutta naiset kertoivat jo näännyvänsä.

Koskahan Suomessa syntyisi joitakin järkeviä välimalleja eli kunnollista voimien yhdistämistä. Eli kuten saksalaiset tutkijat (Evers & al 1989) toteavat: siirtely sektorilta toiselle ei ole lisäystä, vaan vasta se, että joustavasti kombinoimalla saadaan aikaan uusia resursseja.

Puhuimme vielä kokemustiedon ja koulutuksen vuorovaikutuksen tarpeesta. Silloin alettiin puolustaa sosiaalityöntekijöitä: kuinka nuoret maisterit kysyvät näiden kokeneiden naisten neuvoja, kuinka vapaaehtoistyöntekijöitä on tuettu. Arvonanto on vapaaehtoistyöntekijälle niin merkittävää, että eräs kaivaa käsilaukustaan Vaasan sosiaalitoimen kirjoittaman

puoltolausunnon yhdistyksen toiminnasta ja lukee ylpeänä ääneen: ...toiminta on "välttämätöntä ja laadukasta... palvelujärjestelmän kokonaislaatu heikkenisi, jos mainitun yhdistyksen tarjoama vapaaehtoispalvelu lakkaisi".

Epävirallinen muuttuu professionaalisemmaksi. Samanaikaisesti virallisen professionaalisuus ja institutionaalisuus muuttuvat luonteeltaan avoimimmiksi. Sukulaisverkostojen vastuulla on taas paljon. Ammatillaiset pyrkivät jäljittelemään niiden toimintatapoja. Korttelin päiväkeskus on kuin entinen kirkonkylän matkahuollon baari ja äitilapsi-ryhmä edustaa uutta ompeluseuraa. Sosiaalityöntekijän työ tiivistyy välillä intensiivisiksi, ympärivuorokautisiksi projekteiksi, mutta vapaaehtoistyöstä tulee työttömän arjen säännönmukaisuuden tae. Bielefeldin kollegojen peräämää vastavuoroista vaikuttamista ja sekoittumista on ilma sakeana. En minä tiedä onko tämä voitto.

Perjantai 19.08.94. Kollegani Tuomo Kokkonen kokoaa sosiaalityön valtakunnallista opetuspörssiä. Minä näytän siinä sosiaalityön ja kansalais-toiminnan sauman ekspertiltä. Lähden vähän aikaisemmin kotiin, koska en ole ehtinyt edes syödä ja alkukuun kirjoittamisputken unirästit estävät järkevän työskentelyn. Postissa on kaksi uutta luentopyyntöä. Jo soittaa lääninhallitus klo 15. 30 ja ihmettelee, ettenkö vieläkään ole lopettanut kesälomaa. Luentopyyntö tämäkin: viikon päästä puhumaan maakunnalle, "kuinka kehitysvammahuollon tutkimuksen tuloksia voitaisiin saada paremmin käytännön hyödyksi". Estelen... sitä tutkii yliopistolla aivan toinen laitos. "Niin, mutta sinut on nimetty kentän yhteyshenkilöksi, eikö sitä pitäisi vähän niin kuin tulla sieltä yliopistolta ulos". Melkein jo ehdin unohtaa, että siirtymät eivät vielä kumonneet institutionaalista aikaa. Kaikki muodot elävät nyt haastavasti rinnakkain.

KIRJALLISUUS

- Dewe, Bernd & Ferchhoff, Wilfried (1985) Die Krise des Wohlfahrtsstaates - Niedergang oder neue Chance für die Idee des Professionalismus. Teok-
sessa Olk & Otto (Hrsg.)
- Effinger, Herbert (1993) Von der politischen zur professionellen Identität.
Lehdessä Journal für Sozialforschung. Vol 33. Nro 1
- Eräsaari, Leena (1990) Nilkin naamio. Tutkijaliitto. Helsinki.
- Eräsaari, Leena (1994) Väitöskirjan käsikirjoitus.
- Eräsaari, Risto (1993) Social Policy: The End of One Long Argument and the
Achievement of Ambivalence. Working Papers nro 75. Department of
Social Policy University of Jyväskylä.
- Granfelt, Riitta, Jokiranta, Harri, Karvinen, Synnöve, Matthies, Aila-Leena,
Pohjola, Anneli (1993) Monisärmäinen sosiaalityö. Sosiaaliturvan Keskus-
liitto. Helsinki.
- Haaki, Raili (1994) Huolenpito maaseudulla: virkatyötä, yrittäjyyttä ja lähim-
mäisenrakkautta. Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksen
työpapereita nro 82.
- Habermann, Ulla / Gamst, Ann / Gamst, Birthe / Ravn, Lise (1987) Opfordring
til selvhaelp. Socialpolitisk forlag. Koebenhavn.
- Hiekka, Eija (1993) Sosiaalityön sovelluksia. Raportti kolmen keskisuomalaisen
kunnan sosiaalityön sisällön kehittämisprojektista. Jyväskylän opetussosi-
aalikeskuksen julkaisusarja 1. Jyväskylä.
- Jaakkola, Jouko / Pulma, Panu / Satka, Mirja / Urponen, Kyösti (1994) Arme-
liaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Sosiaaliturvan Keskusliitto. Helsinki.
- Julkunen, Raija (1992) Hyvinvointivaltio käännekohtassa. Vastapaino. Tampere.
- Krieger, Susan (1991) Social Science and the Self. Personal Essays on an Art
Form. Rutgers University Press. New Brunswick.
- Lehto, Juhani (1991) Juoppojen professionaalinen auttaminen. Sosiaali- ja ter-
veyshallitus. Tutkimuksia 1. Helsinki.
- Matthies, Aila-Leena (1990) Kapinasta muutoksen malliksi. Vaihtoehtoinen sosi-
aalityö Suomessa. Hanki ja Jää. Helsinki.
- Matthies, Aila-Leena (toim.) (1991a) Omaehtoinen kansalaistoiminta ja sosiaali-
työ. Raportti opetuskokeilusta. Jyväskylän opetussosiaalikeskuksen jul-
kaisusarja 1. Jyväskylä.
- Matthies, Aila-Leena (1991b) Julkisen palvelujärjestelmän avautuminen epäviral-

- liseen - hyppy pimeään? Teoksessa Matthies (toim. 1991c)
- Matthies, Aila-Leena (toim.) (1991c) Valtion varjossa. Katsaus epävirallisen sektorin tutkimukseen. Sosiaaliturvan Keskusliitto. Helsinki.
- Matthies, Aila-Leena (1993a) Keltanokat kentällä. Raportti sosiaalityön projektiopinnoista. Jyväskylän opetussosiaalikeskuksen julkaisusarja 3. Jyväskylä.
- Matthies, Aila-Leena (1993b) Epävirallinen ja virallinen sosiaalityön modernisointissa. Teoksessa Granfelt & al.
- Melkas, Tuula (1992) Valtion ja markkinoiden tuolla puolen: kanssaihminen apu Suomessa 1980-luvun lopulla. Tilastokeskus. Helsinki .
- Müller, Siegfried & Rauschenbach, Thomas (Hrsg.) (1988) Das soziale Ehrenamt. Nützliche Arbeit zum Nulltarif. Juventa. Weinheim/München.
- Olk, Thomas & Otto, Hans-Uwe (Hrsg.) (1995) Der Wohlfahrtsstaat in der Wende. Juventa. Weinheim/München.
- Puch, Hans-Joachim (1988) Inzenierte Gemeinschaften. Diss. Peter Lang-Verlag. Frankfurt am Main.
- Rajavaara, Marketta (1993) Tuliko tutkivasta sosiaalityöstä mitään? JANUS vol. 1, nro 1.
- Rajavaara, Marketta (1991) Ei tullut takkia - tuliko housut? Tutkimushankkeen lähtökohtien ja toteutuksen arviointia. Teoksessa Rajavaara & Sirniö (toim.)
- Rajavaara, Marketta & Sirniö, Arno (toim.) (1991) Projektitutkimus sosiaalityössä. Helsingin kaupungin sosiaaliviraston julkaisusarja A 9. Helsinki.
- Sachße, Christoph (1988) Ehrenamtlichkeit, Selbsthilfe und Professionalität. Eine historische Skizze. Teoksessa Müller & Rauschenbach (Hrsg.)
- Tuikka, Minna (1991) Sosiaalityön sinitaivasta etsimässä. Raportti viiden keski-suomalaisen kunnan sosiaalityön sisällön kehittämissuunnitelmista. Jyväskylän opetussosiaalikeskuksen julkaisusarja 4. Jyväskylä.
- Satka, Mirja (1994) Sosiaalinen työ peräänkatsojamiehestä hoivayrittäjäksi. Teoksessa Jaakkola & al.
- Sihvo, Tuire (1991) Virallinen ja epävirallinen sosiaalihuollon kannalta. Teoksessa Matthies (toim. 1991c)
- Vinnurva, Jukka (1991): Lastensuojelutyö osana sosiaalityön alueellista kokonaisprosessia. Teoksessa Kivireen vetäjät. Työntekijät kertovat lastensuojelusta. Sosiaali- ja terveyshallitus. Helsinki .